

8088

891.99

9-70

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

1881

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ ԶՕՐԱՎԱՐԱՅ

ՀՈՐՍ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ.

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՆՈՒՆԻ ՎԱՆԵՑԻՈՅ.

ՀԱՐԿԵՆԵՐԵՐ.

Ի ՎԵՂԱՐԱՎԱՐԱՅ.

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԵ ԷԶՄԻԱՇՆԻ.

ՈՅԼ-1881

891.99
Գ-70

891.99

9-70 58

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ ԶՕՐԱՎԱՐԱՅ

ԶՈՐՍ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ.

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՆՈՒՆԻ ՎԱՆԵՑԻՈՅ.

Հասցե Երևան.

Ի ՎԱՂԱՐԱՎԱՐԱՅ.

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԵ ԷԶՄԻԱԾՆԻ.

ՌՅԼ-1881

2003

ՄԻԳԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

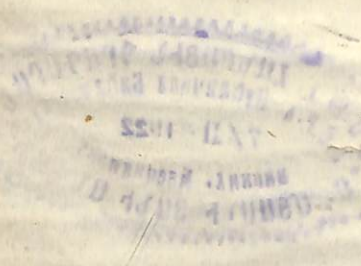
§ 5 ԳԵՈՐԳԱՅ Գ

ՎԵՂՔԱՌԻ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

1881-188

ՅԱՌԱՅԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ.

Թատերասէր ընկերութիւնը միայն այն ժամանակը կարող կլինի իւր նպատակին հասանել — ազգին օգտակար ծառայութիւն մատուցանել, երբ իւր ընտրած նիւթը վեր առած լինի բարոյականութիւն քարոզող վէպից կամ ազգային անցեալ ու ներկայ կեանքից, ոչ թէ Հայ ժողովրդեան բոլորովին անձանօթ օտար ազգաց անցեալ կեանքից:

Օտարի կեանքից վեր առած նիւթն, այո՛, մի առժամանակ իւր վայելքէ ձեւերով, հետաքրքիր տեսարաններով, ճարտար ու սահուն ոճով դրաւում է հանդիսականաց կամ ընթերցողաց ուշադրութիւնն, ընդունում է ջերմ ծափահարութիւններ, յափշտակելով զմայլմունքն և համակրութիւնն, բայց չի թողում մնայուն ազդութիւն, և չի արտադրում այն մեծ օգուտն, որ կարելի է յուսալ թատրոնից կամ թատերական ձեւով շարադրութիւնից: Վասն զի մեք իրեւ զբօսաւայր կամ խաղատեղի չենք ընդունում թատրոնն, և ոչ իսկ մասնաւորաց շահասիրութեան միջոց, զորք երկրորդական նպատակներ են. մենք ընդունում ենք թատրոնն իրեւ հասարակաց Խախտման ամենայն հասակի և աստիճանի, դասական, դասական ամենայն բարոյական կատարելութեանց և պակասութեանց: Մեք ընդունում ենք դերասանն իրեւ «սուղի», կրկնադասական, դասական, դասական, ամենայն աստիճանի և հասակի պիկ և փաղափար, ուրեմն և նորա ներկայացրածն պիտի լինի համապատասխանող իւր նպատակին ու պաշտօնին:

Անշուշտ մեր նպատակը չէ թատրոնի անշուշտ շէնքի պայծաութիւնն և յարմարութիւններն, այլ նորա մէջ ներկայացրած նիւթն յառաջ բերել, որից ծագումն ունի հասարակաց շահն ու փնտն, որովհետեւ թատրոնի բեմի վերայ դերասանի դիմաւոր ներկայանում են կեղծաւորն ու պարզամիտն, առաքինին և մոլին, խօսում են, վիճում են, խորհում են, զործում են, հրապարակաւ դատում են ու դատում և աւելի պարզն ասելով, հանդիսականն նկատում է իւր պատկերն դերասանի դիմակի տակը ինչպէս պայծառ. հայելոյ մէջ և ըստ այնմ խորշում է իւր փառ մտադրութիւնից ու

հետեւում է լաւին: Ասան զի յայտնի ճշմարտութիւն է և անու-
րանալի իրողութիւն, որ մարդը աւելի է հաւատում իւր աչքի
տեսողութեանը քան ականջի լսողութեանն, աչքի տեսածն աւելի
խոր է տպւորւում մտքի մէջ քան լսածն:

Թատրոնի մէջ դերասանը իբրեւ ճշմարիտ պատկեր է իրականու-
թեան, ներկայացնում է այն ամենը ինչ որ գործւած է յայտնի
կամ զգալնի, գործով կամ խորհրդով, թէ արդարութիւն և թէ
անիրաւութիւն, թէ ճշմարտութիւն և թէ ստուերութիւն: Իսկ հանդի-
սականներն պարզապէս տեսնելով իւրեանց վարքն ու բարքն՝ ըստ
այնմ կլինին անաչառ դատաւոր իւրեանց գործոց և խորհրդոց:

Թատրոնի բեմի վերայ ակն յանդիման տեսնում է անիրաւն իւր
անիրաւութեան չար հետեւներն, նախանձոտն՝ իւր սխալմունքն,
կոկոնադործն, ազգութեան իւրեանց կրեկք պատիժն նկատում են
բաց աչքով ինչպէս պարզ հայկէլոյ մէջ, և ըստ այնմ կլինեն դէպի
ուղղութիւն, իսկ բարեգործն տեսնելով իւր արածի օգտակար հե-
տն անքն՝ աւելի է քաջալերւում իւր վսեմ գործոց մէջ և սկսում է
դիւցադնական առարկնութեան հետեւել, կրկնապատկելով իւր ջանքն:

Ահն՝ Նապոլիոն ատում է լեթէ ուսումնարանից կծուին քաջեր
և առարկններ, թատրոնից կծուին զիւցադներ և հանձարներ:
Ուսումնարանի մէջ կրթւում են մատաղահասներ, 7—20 տարեկան-
ներ, որք իբրեւ առողջ անձինք ուսանում են առողջապահական
կանոններ, իսկ թատրոնի մէջ 7—100 տարեկաններն, զանազան բա-
րոյական ակտերով հիւանդացածներ բժշկւում են, ուսումնարանի
մէջ ուսանում են հետեւել բնութեան բարոյականութեան, իսկ
թատրոնի մէջ ուսանում են իբաց թողուլ արմատացած և երկրորդ
բնութիւն զարձած մոլութիւններն և յետոյ հետեւել բնութեան
բարոյականութեան: անշուշտ մեծ դժուարութիւն է հիւանդ բժշկելը
քան առողջը պահպանել հիւանդութիւնից, մեծ աշխատութեան
կարօտ է սխալ և սուտ գիտութիւններն — նախապաշարումներն մո-
ռացնել և յետոյ ճշմարտութիւնն ուսուցանել: Վնասերգութեան
ուսուցիչ ոմն կրկին վարձ էր պահանջում այն աշակերտից որ կան-
խաւ տղէտ քնարահարի աշակերտած էր, ասելով թէ հեշտ է բը-
նաւին չսովորածն ուսուցանել, քան վատ սովորածն մոռացնել և
յետոյ ուղիղն ուսուցանել:

Ինչ դեր որ խաղում է պատմութեան կամ բարոյագիտութեան
ուսուցիչը դպրոցի մէջ, նոյն դերն է կատարում դերասանը թատ-
րոնի բեմի վերայ, ինչ են աշակերտներն ուսումնարանում, նոյն են
հանդիսականները թատրոնում: Իբրեւ փորձ մեր ասածների ճշմար-
տութեան, Ս. Վարդանայ դուստր Շուշանիկի պատմութիւնը կամ
Վարդանանց պատմութիւնն տան անգամ կարդալ տամք մի դար-
գացեալ աշակերտի, յետոյ նոյն պատմութիւնը ներկայացնելք թատ-
րոնի մէջ տղէտ անդրագէտ հանդիսականին, ապա աշակերտն և
հանդիսականը թող սկսեն պատմել, մենք պիտի տեսնանք, որ հան-
դիսական տղէտն աւելի լաւ է ըմբռնել պատմութեան ողին քան
աշակերտն:

Թատրոնը բաց ի կրթարանի և դպրոցի պաշտօն կատարելուց, հայ-
րենասիրութեան և ազգասիրութեան յոյժ է, անտարբերութեան
խիստ է, լիմբութեան քնից զարթեցնելու հնչող ժամացոյց կամ ա-
ֆալս է, ցրուեալներն ի մի հաւաքելու դանդաղ է և առաջադիւ-
վերջապէս չկայ մի հիմնարկութիւն, որ կարող լինի մրցել թատրոնի
հետ, երբ սա իւր նպատակից շեղած չէ, երբ ժողովրդեան միայն դը-
սավայր դառնալու դատապարտւած չէ, կամ երբ անբարոյականու-
թեան կամ շահասիրութեան գործարան չէ զարձել այս սրբազան
հիմնարկութիւնն:

Թատրոնը հասարակաց դադափարի, զգացմունքի, մտաց, սրտի,
կրից և հոգեւոյ կրթութեան առձար է, նորա մէջ մի փոքրիկ ծիծաղն
կամ լացն, բարկութիւնն կամ երկիւղը, ծափահարութիւնն և
արհամարհանքն ունին իւրեանց որոշ նպատակներն, այն դերասանը,
որ խելութեամբ մտիլ է իւր դերի մէջ, իւրացրել է սերտողու-
թեամբ, ձայնով, շարժուածքով, կերպարանքով, կրքով, զգեստով
և ամենայն հանգամանօք, նա քաջ դասախօս է, իւր աւանդած
դասերն անջինջ տպւորւում է հանդիսականաց մտաց մէջ: Վեր-
ջապէս այն թատերգութեանց նիւթն, որ առնուել է ազգային կեան-
քից կամ տեղական սովորութիւնից, կուեննայ անշուշտ իւր բարո-
յական և նիւթական օգուտներն:

Նրանի թէ, ուր կայ մի քանի տուն հայ ընտանիք, անշուշտ ու-
նենայ մի եկեղեցի իւր հոգեւոր պարտքն կատարելու և միսիթարու-
թիւնը ձեռք բերելու, ուր կայ եկեղեցի, նորա կից լինին և պիտի լի-

նին երկսեռ դպրոցներ, ուր պիտի դաստիարակին մեր ապագայ Հայ ծնողք, և ուր կան երկսեռ դպրոցք, նոցա կից լինի և մի թատրոնական շէնք, ուր դաստիարակին ներկայ ծնողք. երբ այս երեքն զուգընթացաբար յառաջ գնան, անշուշտ Հայ ազգն հասած է լինում իւր նպատակին:

Թէ Եւրոպայի օտար ազգերն թատրոնին ինչ կարեւորութիւն են տուել, կամ հին ազգերն և Հայերն ինչ եղանակաւ և ինչ նպատակաւ ձեռնամուկ եղած են այս հիմնարկութեանը, և թէ Հայոց մէջ երբ է սկսել, ուր և ում ձեռք, արդէն փոքր ինչ ընդարձակ յօդուածով բացատրել եմ Եւրաբատ ամսագրի 1879 ամի մարտ ամսաթուոյ մէջ: Ուստի այժմ սոյն ողբերգութեան վերայ համառօտ մի ակնարկ ձգելով կնքում եմ յառաջաբանս:

Եյս ողբերգութեան նիւթն վեր եմ առել ոսկերեան Եղիշէից Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ և Հայ ազգի պաշտպանութեան համար արիւն թափող Ս. Վարդանանց նահատակութիւնն, որ կենդանի օրինակ և ապացոյց է Հայ ազգութեան և եկեղեցւոյ առնչակցութեան, սկսած Տրդատի օրից մինչ Վարդանանց պատերազմն, յրթաքս 150 տարւոյ, արդէն Հայ ազգն և եկեղեցին զանգուել - մի խմոր էր դարձել. օտարներ երբ կամենում էին ազգութեան պատերազմ սկսել Հայոց դէմ, Հայք իւրեանց կրօնն վտանգի ենթարկւած էին տեսնում. երբ կրօնի պատերազմի կասկած կամ առաջարկութիւն էր լինում այլակրօն ազգերից, Հայք իւրեանց ազգութիւնը վտանգի ենթարկւած էին տեսնում. ուստի երբ Պարսիկն առաջարկում էր կրակապաշտութիւն, Հայոց եկեղեցական և քաղաքական գործող անձինք նոյն իսկ ամբողջ ազգն ազգութեան և հայրենեաց կործանումն նկատելով նոյն առաջարկութեան մէջ, միանում էին ընդդիմանալ, և առ այս չխնայել ոչ ստացւածք և ոչ կիանք, ինչպէս յայտնի տեսնուում է Եղիշէի և Վազար Փարբեցու ժամանակակից պատմութեան մէջ:

Հայ ազգն և եկեղեցին, որ մէկ ու կէս տարու մէջ մի խմոր էր դարձել, այժմ 19 տարու մէջ բոլորովին տարբացած, միացած է, որ այլ ևս անկարելի է ջրկել և առանձին մարմին կազմել, ինչպէս ջրով շաղախւած կաւն, երբ չորանում ու թրծվում է, այլ ևս ջուրն և կաւն չի կարելի ուրիշ մարմիններ համարել խեցու մէջ, թէև

իսկապէս այլ է ջուր, այլ է հող, որով միացած էր. թէև ազգն և եկեղեցին (կրօն) ունին իւրեանց առանձին նշանաբաններն: Ազգութեան և կրօնի հարցն երկար միջոց է որ վիճարանութեան ենթարկւած է Հայ մամուլի ձեռքով, հակառակ կուսակցաց փաստերն աւելի հաստատեցին միութիւնն քան թէ կարացին բաժանել, ազգային ամսաթերթերն և օրաթերթերն պաշտպանեցին Հայ եկեղեցւոյ և ազգութեան առնչակցութիւնն և միութիւնն ընդդէմ աղանդաւորաց, նոյն հարցին նուիրել եմ և ներկայ երեք հատոր աշխատութիւններս, (Բնդդիմախօսութիւն Վարդանայ և Վասակայ, Ողբերգութիւն Վարդանայ, և Հայոց վարդեր և փշեր), Բնթերցողն եթէ նախապաշարեալ չէ յամառութեամբ, անշուշտ - կընդունի Հայ եկեղեցւոյ և ազգութեան միութիւնն և կըհամոզուի ու կհաւատայ, որ առանց Հայ եկեղեցւոյ Հայ ազգ չկայ աշխարհի վերայ:

Հայ ազգի եկեղեցւոյ անցեալն և ներկայն կենդանի օրինակաւ ներկայացնելու դիտաւորութեամբ ձեռնարկեցի Ե. դարու ողին պատկերացնել ընթերցողի առաջ, որոց ներդրամութիւն խընդրեմ, եթէ չեմ կարողացել պատշաճապէս ներկայացնել Վարդանանց հերոսներն. ես իմ նպատակիս կիսով չափ հասած կհամարիմ եթէ սոյն ողբերգութիւնս արժան դատուի ներկայացնել Հայ թատերասիրաց խմբից:

Վարդանանց Հերոսներից եկեղեցականաց դերերն զանց արած եմ, թատրոնի բեմի վերայ եկեղեցականաց իբր դերասան ներկայանալն արգելւած լինելուն համար, իսկ ուրացեալ եկեղեցականներն մէջ բերած եմ իբրեւ ոչխարազգեստ դիմակաւորներ, բնաւ չընդունելով նորանց իբրեւ եկեղեցական անձնաւորութիւն:

Անշուշտ ներելի է բանաստեղծին, իրականութիւնն կենդանացնելու նպատակաւ երբեմն պատմութիւնից շեղել, ուստի ողբերգութեանս վերջին գործողութիւնն հարազատ պատմութիւնից դուրս, ստեղծաբանութիւն է, իսկ Ե. Բ. Պ. գործողութեանց մէջ պահպանել եմ պատմական ճշմարտութիւնն, որքան կարելի էր և պահանջուում էր:

- Ա. Գործողութիւնը ներկայանում է Յաղկերտի պալատի մէջ:
- Բ. Գործողութիւնը ներկայանում է Մուշկան—Նիսալաւուրաի վրանի տակը:
- Գ. Գործողութիւնը ներկայանում է Վարդան Մամիկոնեանի վրանի տակը:
- Դ. Գործողութիւնը ներկայանում է Տղմուտ գետի ափը, մի ապառաժուտ բլրակի վերայ, ամպամած զիշեր:

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ձ Ի Ն Բ .

- ՅԱԶԿԵՐՏ Բ. արքայ Պարսից հալածող Բրեստնէից.
- ՄԻՀՐՆԵՐՍԷՀ, ընդհանուր հրամանատար Պարսից.
- ՈՐՄՁԳԱՆ, մոգպետ.
- ԱՐՇԷՋ, պալատական ծառայ Յաղկերտի.
- ՄՈՒՇԿԱՆ—ՆԻՍԱԼԱՒՈՒՐՏ, զօրապետ Պարսից բանակի.
- ԴԵՆՇԱՊՈՒՀ, Պարսիկ վերականգու Հայաստանի.
- ԱՐՏԱՇԻՐ, Ժառայ Միհրներսէի.
- Զօրք Պարսից.
- Երկու Դահիճ Պարսից.
- ՎԱՐԳԱՆ, Մամիկոնեանի պարապետ Հայոց.
- ԱՏՈՄ Գնունի.
- ՄԱՆԱՃԻՀՐ Ռշտունի.
- ԳԱՐԵԳԻՆ Սրուանձտեան.
- ՎԱՍՍԿ, մարզպան Սեւնեաց.
- ԶԱՆԳԱԿ, ուրացող երէց.
- ՊԵՏՐՈՍ ԵՐԿԱԹԻ, ուրացող երէց.
- Ուրացող զօրք Հայոց կուսակիցք Վասակայ.
- ԽՈՐԷՆ Խորխոռունի.
- ՀՄԱՅԵԱԿ Դիմաքսեան.
- ԱՐՏԱԿ Պալուէի կամ Մոկացի.
- ՏԱՃԱՏ Գնթունի.
- ՎԱՀԱՆ Գնունի.
- ԱՐՄԷՆ Ընծայերցի.
- ՆԵՐՍԷՀ Քաջբերունի.
- ԴԱՏՐԻԿ Կին Վարդանայ.
- ՎԱՐԴ, Եօթնամեայ որդի Վարդանայ.
- ԶՈՐԲ ՀԱՅՈՑ, կուսակիցք Վարդանայ.
- ԳԱԴԻՇՈՑ Խորխոռունի.
- ՏԵՐՈՑ Բազմատուհնի.
- ՎԱՀՐԱՄ, ծառայ Վարդանայ.
- ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ Մամիկոնեան, եղբայր Վարդանայ.

Առաջնորդք այրուձիդն Հայոց.

Ընկերակիցք Վարդանայ.

Կուսակիցք Վասակայ.



Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ա .

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

(Յաղկերտի պալատումը, որ շրջողութեամբ զարդարած է ըստ Պարսկական սովորութեան):

ՅԱԶԿԵՐՏ. (Առաւ Կիւն).

Շատ փառք է խարխուլ է այս գահը, քիչ ժամանակի մէջ թերեւ ինձ կամ մերձաւոր ժառանգիս անդունդը պիտի գլորէ. թէև արտաքին շքեղութիւնը շլացնում է շատերին, թէև սորա վերայ նստողն անմահ է համարում և ասուածոց որդի. Այն անդունդը, որ չորս հարիւր յիսուն տարի առաջ բացւել է գահուս շուրջը, այն համաճարակ հրդեհն էր, որ բորբոքում էր, մի օր անշուշտ պիտի լափէ այս փառք գահն և գահակալին անյատակ անդունդը պիտի գահավիժէ. Զորս հարիւր յիսուն տարի է այն, որ մի կրօն է դուրս եկել Հրէաստանի աւերակներից, օր ըստ օրէ աճում է և իմ սահմանակից ու դաշնակից հարեան ազգերը նորա գիրկը զիմեցին. Արեւմտեան կայսրութիւնը պաշտպան է դարձել նոյն կրօնին. Հայերն իւրեանց տոհմունութեամբ և քաջութեամբ խոր արմատ գցեցին այդ կրօնին, Արեւաց աշխարհն մեծ փեսաներ կրեց այդ կրօնից. թէև նախորդներից շատերն հալածանքներով զիմադրեցին, բայց չկարացին իւրեանց նպատակին հասնել. Այս համաճարակ հրդեհն շիջուցանելու այս փառք գահս վերանորոգելու միակ միջոցն է իմ հպատակ ազգերն, իմ հարեան տկար տէրութիւններն մեր Մազդեզանյ կրօնին միացնել, ի մի ձուլել. վասն զի ազգի ամբողջութիւնը պահելու և տէրութեան գահը մշտնջենաւորելու միակ նեցուկը կրօնն է:

(Միհրներսէն էլ Դրնէ .)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ՅԱԶԿԵՐՏ ԵՒ ՄԻՀՐՆԵՐՍԷՀ:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Արի, արեւաց պարծանք, հաւատարիմ Վզուրկ Միհրներսէն, Միհր ասուածն այսօր մի բարի խորհուրդ յղանալ տուեց ինձ, այսինքն, թէ Արեւաց ազգի գոյութիւնը և փառքը մշտնջենաւորելու և թէ միանգամայն իմ հրպատակ ազգաց միտքն ու հոգին լուսաւորելու համար հրամայել բոլոր աշխարհաց, միմիայն Մազդեզանյ օրէնքն ընդունել, երկրպագել Արեւական և Կրակին, ի բաց թողուլ իւրաքանչիւր մուրա աղանդներ, մանաւանդ Քրիստոնէութիւնն, որ օր քան զօր սկսել է տարածւել, մինչև անգամ Արեւաց աշխարհի մէջ, իմ նախորդացս անհոգութեամբ կամ տկարութեամբ:

ՄԻՆԵՐՍԵՆԷ:

Մագրեղանց և Արեւաց Տէր արքայ, այդ խորհուրդը, այդ նպատակը արդարեւ աստուածական է և Միհր աստուծոյ ազդեցութիւնն է, որով յորդորումէ Ձերդ Քաջութեան ամենայն ազգ և լեզու մի Զրադեշտական ուղիղ կրօնիւ լուսաւորել: Տէր իմ, Դուք, այո՛, իբրեւ մարդ բնակումէք մարդկանց մէջ երկրի վերայ, բայց Ձեր միտքն ու կամքը և կարողութիւնն աստուածական է, արդէն աշխարհի երրորդ մասն իբրեւ մի ոսկի խնձոր ձեռքումդ բռնել էք և կարող էք առանց դժուարութեան և արգելքի հանդիպելու շարժել զայն ըստ կամաց Ձեր և Աստուծոց:

ՅԱԶԿԵՐՏ:

Մեզ սահմանակից կամ հպատակ ազգաց մէջ առաջին համարուելու պատիւն ունի Հայաստանը, որի մաքուր օդի և անմահական ջրի զօրութեամբ միշտ դիւցազներ են ծնւել: Հայոց քաջութիւնն ու հաւատարմութիւնը շատ բարձր է և գրեթէ հաւասար Արեւաց ազգի և Սասանեան տոհմի քաջութեանը, ուստի յիմարութիւն է թողուլ այնպիսի քաջաց տգիտութեան խաւարի մէջ կորչել, հակառակ Աստուծոց կամաց: Հայեր, այո՛, արժանի են Արեւական, Միհր աստուծոյ և Որմզդի որդի համարելու, բոլորովին մեզ հետ միանալով կրօնիւ, լեզու և ազգութեամբ:

ՄԻՆԵՐՍԵՆԷ:

Այո՛, Տէր արքայ, Հայեր արժանի են այդ մեծ շնորհաց և պատուոյն. երբ նորա լուսաւորին, կմբռնեն անշուշտ Յունաց կայսեր մոլար աղանդն, որով և կըկտրեն նորանից քաղաքական յարաբերութիւնները, կմիանան Արեւաց մեծ ազգի հետ հոգւով, կրօնիւ, ազգով և լեզուաւ: ապա այն ժամանակը ամեն ազգեր փոքրիկ գետիւրի պէս դէպ ի մեծը կդիմեն, այսինքն դէպ ի Հայեր և միասին կթափին Արեւաց լայնածաւալ ծովի մէջ:

ՅԱԶԿԵՐՏ:

Ազգերը տիրապետող ազգի հետ ի մի ձուլելու միակ միջոցը կրօնն է և լեզուն, Հայեր այդ երկուքն ևս շատ պինտ են պահպանում. իբրեւ անառիկ պատնէշ կանգնեցին Սահակ և Միսրովը իւրեանց գիւտերով, Հայոց լեզուի, դպրութեան պահպանութեան համար տառեր հնարելով, որ այժմ՝ ընդհանրացել է Հայաստանի մէջ, նորա շատ հեռատեսութեամբ դիտեցին ապագայ վտանգն և շուտով պատրաստեցան. Առամշակունցն ևս շատ օգնեց այս մասին, չխնայեց ոչ աշխատութիւն և ոչ գանձ. վերջապէս մինչդեռ Հայոց կրօնական և քաղաքական ոյժերը միացած են, մեզ շատ աշխատութեան պէտք կայ. բոլոր յանցանքը իմ նախորդացս է, որ շուտով չխափանեցին Հայոց դպրութեան ջանքը: Տրդեհը նոր սկսած միջոց ախաւ աշխատութեամբ է հանդէսում, երբ ճարակումէ, մեծ աշխատութեան կարօտում:

ՄԻՆԵՐՍԵՆԷ:

Արքայդ Արեւաց, ամենայն դժուարութիւն կխնարհի Որմզդի կամաց, ամենայն նախապատրաստութիւն կոշնջանայ Ձեր քաջութեան և հնարագիտութեան առաջ. բաւական է որ տիրաբար և աստուածաբար հրամայէք, հրամանք և կատարումն մի և նոյն է համարեալ շատ հեշտութեամբ կտրելի է Հայոց կրօնական և քաղաքական միութիւնը բաժանել, բաւական է Սիւնեաց իշխան Վասակ Մարգարանին խոստանալ մեծ իշխանութիւն, բաւական է որ Սահակի և որ նոյն է Պարթևաց տոհմից կամ նոցա աշակերտներէց իւրի հոգեւոր իշխանութիւնը և տրւի ագէտներին, այսպիսով նոքա ինքնին կդիմեն գէպ ի մեզ, Արդէն Վասակայ փեսայ Վարադշաղան ի սրտէ ընդունել է Մագրեղանց կրօնը Վասակին փեսայի պիտմամբ, Վասակն ևս թէ իւր ոխերիմ թշնամուն յաղթելու և թէ միանգամայն Արեւաց արքայիցդ աւելի պատիւ և փառք ձեռք բերելու յուսով՝ կամաւ պիտի ընդունի մեր կրօնը, և աշխատի տարածել Հայաստանի մէջ:

ՅԱԶԿԵՐՏ:

Կեցցեն, Արեւաց հաւատարիմ Վրդուրի, ես բնաւ սխալած չեմ իմ ընտրութեանս մէջ, զքեզ ինձ խորհրդակից ընդունելով և ընդհանուր հրամանատար կարգելով, վասն զի քո իմաստութեան և հնարագիտութեան վերայ մոգպետան մոգպետն է զարմացել. ես արդէն քո առաջարկութեամբ հրաւիրել եմ Հայոց այրուձին մեզ օգնելու պատրուակաւ, բայց Քուշանաց դէմ ընդ երկար պատերազմը միջոցառուեց ինձ միութեան գործն սկսել, որ մինչ ցարդ երկարեցաւ ի փեսա Արեւաց. բայց ահա եկաւ և Որմզդան մոգպետը:

(Մոգպետը իջ գնաց):

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ:

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՈՐՄՁԴԱՆ ՄՈԳՊԵՏ:

ՅԱԶԿԵՐՏ:

Ե՛կ, Աստուծոց բարեկամ, ժամ է միութեան գործն սկսելու, որոյ համար շարունակ թախանձում էիր:

ՄՈԳՊԵՏ:

Արքայ քաջ, Աստուծոները, որ քեզ իշխանութիւն են տուել տիրել ծովու և ցամաքի, ամենայն ազգ և ազինք քո գաւազանի ներքոյ ընկձել են ի հնազանդութիւն, այս ամեն բարեաց փոխարէն պահանջում են քեզանից միմիայն իւրեանց փառքն, այսինքն բառնալ ամենայն մոլար աղանդներ աշխարհի երեսից և միայն Միհր աստուծոյ, Արեւական և Վառամական կրակին երկրպագու անել աշխարհը ըստ օրինաց Մագրեղանց:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Վեպյ լինին ինձ Աստուծոյ, որ նոյն իսկ այսօր պիտի հրամայեմ խստութեամբ բոլոր հպատակ ազգերիս թողուլ իւրեանց մոլար աղանդները, դուրս գալ խաւարից, միայն Միհր աստուծոյ, Արեգական և Վռամական կրակին երգրպագել ըստ մոգական օրինաց. իսկ Հայերն իւրեանց քաջութեան և հաւատարմութեան համար իբրեւ Սասանեան տոհմ համարել, նոցա իմաստուն կրօնապետներն մոգաց տոհմի հետ միացնել, որպէս զի նոցա խելացի և հեռատես կառավարութեամբ և ջերմեռանդութեամբ Մազդեզանց օրէնքը համայն աշխարհին տիրէ, քանի անպակաս է լոյս և ջիւրմութիւն Արեգակից, անպակաս լինին և նորա երկրպագուներն:

Մ Ո Գ Պ Ե Տ .

(Որո՞ք Վերայ ելնելով) Արեաց տէր, Մազդեզանց քաջ արքայ, այսօր դու բոլորովին փոխուած ես երևում ինձ, աստուծայեւ ես, փառք քեզ և երկրպագութիւն. (որո՞ք Վերայ ելնելով) զոհեր մատուցելն քեզ, Յազկերտ անուան էլ մէհեան շինելի, Յազկերտի սուրբ պատկերն էլ թող երկրպագի հաւասար Միհր աստուծոյ:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Ե՛ւ Որմզդան մոգպետ, բարեկամ Աստուծոց, առատացուր Կրակի զոհերն սպիտակ ցուլերով և զիսաւոր նոխաղներով, պարգեատրիր մոգերին, որ խրախուսելն իւրեանց սուրբ կոչման մէջ, և պատրաստելն գնալ Հայաստան և ուրիշ աշխարհներ քարոզել և լուսաւորել:

Մ Ո Գ Պ Ե Տ .

(Որո՞ք Վերայ) Փառք ձեզ անմահ Աստուծոյ, երկարեցրէք ծերունւոյս կեանքը, տեսնել զձեզ համայն ազգերից երկրպագած. գնամ զոհեր մատուցանել. (Վերայ ելնելով) կարծես թէ տկար ոտներս ոյժ առին, երիտասարդ զարձայ (էլ Վերայ):

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ .

Արեաց տէր, այս զոհագործութեան հանդիսին Հայ ձիաւորաց առաջնորդ Ատոմ, Մանաճիհր և Գարեգին ևս մասնակցեցելու շնորհ:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Հրաման է նոցա այսօր ինձ սեղանակցելու:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ .

Շնորհ արքայի է: (էլ Վերայ):

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ (առանձին) .

Գործի սկսելը կիսով չափ կատարել է նշանակում, ուրեմն այս խարխուլ համարած գահս այսօր սկսեալմէ նորոգել, թող ինձանով փառաւորի Արեաց ազգն ու Սասանեան տոհմն:

(Միհրեւելէ և Որմզդան էլ Վերայ) .

Տ Ե Ս Ս Ր Ա Ն Դ .

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ , Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ Ե Ի Ո Ր Մ Ջ Գ Ա Ն Մ Ո Գ Պ Ե Տ .

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ .

Հրամանաւ արքայի համայն Արեաց աշխարհ այսօր ուրախութեան հանդէս պիտի կատարէ, իբրեւ դարապոլիս պիտի արձանագրուի արքունի դիւանատան մէջ այս փառաւոր օրս:

Ո Ր Մ Ջ Գ Ա Ն .

Համայն արեաց աշխարհի ատրուշանաց աւետաւորներ ուղարկեցի, և հըրամայեցի պալատի Ատրուշանին հազար ցուլ և հազար նոխաղ զոհել:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Իսկ Հայաստանը . . .

Ո Ր Մ Ջ Գ Ա Ն .

Հայաստանի լուսաւորութեան համար ահա բերի Մազդեզանց օրինաց սուրբ մատենան, Զանդիվեստայն. (յոյնի Վ Վերայ ելնելով և հաճախելով) սորանից քաղելով հաւատոյ եական կետերն ուղարկեմք նոցա, որ կարգան լուսաւորելն և փրկելն:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Բարի, ուրեմն և ես մի ինքնագիր հրովարտակաւ յորդորեմ Հայ նախարարաց, թողուլ իւրեանց մոլորութիւնն ու դիմել մեր ճշմարիտ և լուսաւոր օրինաց. իսկ դու Միհրեւելէս, գիրք համաձայն կամաց և թելադրութեան Որմզդան մոգպետի. (էլ Վերայ):

Ո Ր Մ Ջ Գ Ա Ն Ե Ի Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ .

Օրհնեալ են կալք Աստուծոց և արքայի (Որմզդան Գրեւել և Վերայ ելնելով) Միհրեւելէս էլ Գրեւել, որոնց կերպէն այս ժամանակ:

Կեցցէ Յազկերտ, կեցցէ արքայ:

Գահն իւր յերկինս թող բարձրանայ:

Դեն Մազդեզանց յաշխարհ համայն

Թող տարածուի միշտ յաւիտեան:

Վռամական սուրբ ատրուշան

Թող բոլորքի միշտ յաւիտեան:

Դրախտի նման Վեհ Հայաստան

Փառք տայ մեծի Արեգական:

Անցցեն մեր Մոգք: Կեցցեն Զանգիկք

Անցցեն յաւերթ յաղթող Պարսիկք:

Փառք արեգին միշտ անպակաս:

Միհր ու Որմիզդ կայցեն ի կեանս:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ:

(Աւարդեւել) ահա այս հրովարտակը համայն ազգեր միոյն Արեգական երկրպագու պիտի անէ: (Կռահ է Դաւանել) անմիջապէս ուղարկուի Հայաստան: շուտաւարութեան և միութեան գործը նախ Հայաստանից սկսելու եմք:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ:

Աւարտեցաւ և մեր նամակը: Երբեք հրաւիրել եմք Հայերին ուղարկութեամբ քննել իւրեանց կրօնի ստուծիւնն ու յիմար վարդապետութիւնը և ըստ այնմ գիմել զէպ ի Մազդեզանց կրօնի ճշմարտութիւնն և անսխալ վարդապետութիւնը: Երկու ճանապարհ եմք ցոյց տուել նոցա: Կամ մի առ մի պատասխանել, կամ անմիջապէս պատրաստել Արեաց դուռը դաւու: Եթէ Աստուածոց իմաստութիւն անգամ ունենան, չեն կարող պատասխանել, հերքել Մազդեզանց օրինաց ճշմարտութիւնը և հաստատել Քրիստոնէութեան մոլոր օրինաց վարդապետութիւնը: ուրեմն կամ պիտի ընդունեն և կամ պիտի հարկադրեն Արքայից մօտ գալ, որ այն ժամանակը աւելի հեշտութեամբ և խաղաղութեամբ կը յաջողի մեր նպատակն:

Ո Ր Մ Ջ Դ Ա Ն:

(Մի յեւել հրովարտել և մի յեւել Սիհրեբեհի նամակը բռնած) Ահա հրաւեր փրկութեան կորուսելոց: ահա այս հրովարտակը և այս նամակը ազգութեամբ պատուական: իսկ կրօնիւ անպիտան Հայերն Արեաց հետ պիտի միացնեն: ատրուշանաց թիւը պիտի բազմապատկի: Վաղարշապատ: Դուին: Արտաշատ քաղաքներում կեդրոնական ատրուշաններ պիտի կառուցուին: Վաւաճական կրակն ամենայն տեղ անշէջ պիտի վառի: արքայն Յազկերտ իբրև միութեան հեղինակ պիտի փառաւորի յաւիտեանս ժամանակաց:

(Արշէլ իւ Դրնէ):

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե:

ԱՌԱՋԻՆԲ ԵՒ ԱՐՇԷՁ:

Ա Ր Շ Է Ձ:

Արեաց տէր արքայ: ըստ հրամանի ձեր քաջութեան, Հայ նախարարք — առաջնորդք այրուածիոյն պատրաստ են ներկայանալ արքայից:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ:

Հրաման է նոցա պատուով ներկայանալ: այդ հրովարտակն ու Միհրերսէհի նամակը դպրապետին յանձնէ: պատուիրէ՛ որ իսկականներն Հայաստան ուղարկէ: իսկ միւս աշխարհներն պատճենները ուղարկէ արագընթաց սուրհանդակաւ:

Ա Ր Շ Է Ձ:

(Որհրդանէ իւրն հրովարտել ու նամակ) Հաստ բարի: կամք արքային եղիցի: (Իւ Դրնէ):

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ:

Արքայդ արեաց: պարգև և փառք աւելի գործ են տեսնում քան բռնութիւն: ըստ այնմ և խոստմունքն ու յոյսը աւելի շահաւետ են Ձեր նպատակն յառաջ տանելու: քան սպառնալիքը: պատրաստեմք Հայ նախարարաց համար չքանչաններ և առատ ոսկի: խոստանամք տալ նոցա աւելի մեծ պատիւ և իշխանութիւն: որպէս զի դրաւենք նոցա միտքերը:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ:

Հրաման է քեզ պատրաստել: ինչպէս արժան ես համարում:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ:

Մի Հայ որսալը մեծ է քան մի օտար ազգի յաղթութեամբ հպատակ անել: արդէն Վասակ և Վարդգիշան Արեաց բարեկամ են: ինչպէս մարմնով նոյնպէս և հոգով: Երկուքին ևս պատուով և խոստմունքով զրաւել եմք: այսօր Մանածիհր: Ատում և Գարեգին ևս որսալով: զրնթէ Հայոց մի մասն Արեաց հետ միացրած է համարուում: Եթէ որ և իցէ եղանակաւ Վարդանն ևս միանայ մեզ հետ: գործն արդէն վերջացած կը համարի:

Ո Ր Մ Ջ Դ Ա Ն:

Վարդանայ յամսուութիւնն ու իւր կրօնի մէջ ունեցած պնդութիւնը: որպէս ես գիտեմ փորձով: կաթի հետ մտել է հոգու մէջ և հոգւոյ հետ միայն դուրս կը գայ: իսկ Մանածիհր: Ատում և Գարեգին ի մօտոյ ճանաչել չեմ:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ:

Ահա եկան (Դիւանդուր է) հրամեցէք պատուական նախարարք Հայոց:

(Մանածիհր: Ատում և Գարեգին իւ Դրնէ):

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ.

ԱՌԱՋԻՆՔ, ՄԱՆԱՃԻՀՐ, ԱՏՈՄ ԵՒ ԳԱՐԵԳԻՆ.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Բարի է ձեր գալուստը, պատական նախարարը Հայոց, հաւատարիմը Արեւաց դրան, ի՞նչպէս է ձեր առողջութիւնը, գո՞հ էք Արեւաց արքայէս:

ԱՏՈՄ, ՄԱՆԱՃԻՀՐ ԵՒ ԳԱՐԵԳԻՆ.

(Գլուխէն խոնարհօք ելով ի նշան երկրպագութեան)

Ողջ եմք շնորհիւ Աստուծոյ, և հաւատարիմ ծառայք Արեւաց արքայիդ:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Ձեր քաջութիւնը, հաւատարմութիւնը և տիրասիրութիւնն արժանի են մեծ պատուոյ և փառաց, ուստի և ես կամենում եմ վարձատրել և խրախուսել զձեզ. Միհրնբսէհ, յաղթութեան և հաւատարմութեան շքանշաններ տուր այս պատական նախարարաց:

ՄԻՀՐԵՆԵՍԷՀ.

Արժանի են այդ շնորհաց (իւրիս):

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Ապերախտութիւն է չգնահատել աշխատաւորաց անձնանուիրութիւնը,

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՄԻՀՐԵՆԵՍԷՀ.

ՄԻՀՐԵՆԵՍԷՀ.

Ահա նշան սիրոյ արեւաց արքայի (իւր շնորհիւ ինչ որ Կարեհիւն, Աստուծոյ և Գարեհիւն իւրիս):

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Հազցրու դորանց նաեւ մի մի ընտիր վերարկու պարսկական, ես արժան համարիմ այս պատական նախարարները Սասանեան տոհմի մէջ նշանակել և Արեւական որդի համարել:

ՄԻՀՐԵՆԵՍԷՀ.

Արժանի են և այդ փառաց, (իւր հաւանքի մի մի պարսկական վերարկու իւր հաւանքի նշան):

ՈՐՄԱՂԴԱՆ.

Տէր արքայ, դժբար արժանի են և մոգական պատուոյ և փառաց, (Հայ նախարարաց) ահա ձեզ պատկեր Արեւական, որ իւր լուսով և ջերմութեամբ

պահպանում է աշխարհի գոյութիւնը, (իւր նշան ինչ որ Հայ նախարարաց իւրիս):

ԳԱՐԵԳԻՆ.

(Ինչիւն) Սորա կամենում են մեր մարմինը զարդարելով հոգիներս կողովուրդի բայց ունայն յոյս. (Իւր իւրիս) Արքայ արեւաց, մեր արժանի չեմք այս շնորհաց, որ միայն Պարսից է սեպհական:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Եւ առաւել քան այդ արժանի էք. ես աստուածոց օգնութեամբ և հաճութեամբ մտադիր եմ լուսաւորել խաւար Հայաստանը, և միացնել Պարսից մեծ ազգի հետ, իմ երկրորդ մայրաքաղաք և աթոռ պիտի նշանակեմ Վաղարշապատ. Աստին ինձ փոխանորդ պիտի կարգեմ, Մանաճիհրին ընդհանուր Վզուրկ հրամանատար, իսկ Գարեհիւն ևս սպարապետ. ես հաւաստի տեղեկութիւն եմ ստացել, որ Վարդան իւր պաշտօնի մէջ անհաւատարիմ է գտնել, կամեցել է գնալ Յունաց աշխարհ, իսկ Վասակը վատնել է արքունի գանձը, նոցա պաշտօնները ձեռք եմ տալի, եթէ ապստամբութեան և անհաւատարմութեան խորհուրդ չյղանայք:

ԱՏՈՄ.

Արքայդ Արեւաց, Հայ ոչ մի ժամանակ փոխան բարեաց չար չէ հատուցել իւր բարեբարին, Հայն աւելի հաւատարիմ է եղել օտարին քան իւր ընդհան ազգին, բայց այս պատուոյ և փառաց արժանի չեմք մեր, մեզանից աւելի արժանաւորները կան Հայաստանում, որ իւրեանց քաջութեամբ և հաւատարմութեամբ արդէն արժանացել են ձեր յատուկ սիրոյն:

ՄԱՆԱՃԻՀՐ.

Այո, մեր արժանի չեմք ոչ այս ստացած շքանշանաց և պատուոյ վերարկուաց, և ոչ իսկ այդ մեծ պաշտօնին, եթէ Վարդանայ հաւատարմութեան վերայ կասկած կայ, մեր երեքովս կարող եմք երաշխաւորել նորա հաւատարիմ ծառայութեան առ Արեւաց Տէրդ, իսկ Վասակայ վերայ կասկածելը Վարազվաղանի չարախօսութեան հետեանքն է:

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, Սասանեան տոհմի պատանուանը, մոգական շքանշանի պատուոյն արժանի չեմք մեր, իսկ Վարդանայ և Վասակայ բարձր պաշտօններն ստանալու բնական ցանկութիւն չունիմք, եթէ մեր պատժոյ արժանի գործ եմք գործել, Անյուշ բերդին եմք արժանի, եթէ ոչ այդ տեսակ պատիւ և պաշտօն մեզ պատիժ եմք համարում:

ՈՐՄԱՂԴԱՆ.

(Ինչիւն) Այս տեսակ միաբանութիւն և եղբայրական սերը ոչ թէ Պարսից

մէջ, այլ և մեր աստուածոց մէջ էլ չկայ, ընկերին իշխանութիւնից զրկելը պատիժ են համարում իրանց. դժւար թէ սղքա որսացին պարգևով:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Ես շնորհակալ եմ թէ ձեր վաստակոց և հաւատարմութեան և թէ երաշխաւորութեան համար, Վարդան և Վասակ կմեան իւրեանց պաշտօնի մէջ ըստ ձեր ցանկութեան, իսկ դուք կստանալք արքունի քանձարանից առատ ոսկի, միայն թէ չապստամբիք Արեւաց դռնից:

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Արքայդ արեւաց, Հայերից նոքա միայն կարօղ են անհաւատարիմ լինելը որ ազգութաց և կրօնափոխ են լինում կամաւ, մի որ և իցէ ակնկալութեամբ, վասն զի իւր բնիկ ազգին և կրօնին անհաւատարիմն այլոց աւելի անհաւատարիմ է լինում, և նոքա միայն կապստամբին, որ կստիպեն ազգութաց և կրօնափոխ լինել. ուստի մեք ազգութաց չեմք որ անհաւատարիմ ևս լինիմք և զեռ ձեզանից ստիպած չեմք կրօնափոխ և ազգութաց լինել, որ ակամայ ապստամբենք, ուրեմն մեզ վերայ կասկածելոյ բնաւ առիթ չկայ:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Դուք թէ և մարմնով հաւատարիմ էք Արեւաց դրան, բայց հոգով Յունաց մոլորեալ կայսեր հետ դաշնակից էք. յանցանք է ինձ առանց ձեր հոգւոյ բարեկամութեան՝ մարմնոյ բարեկամութիւնն ընդունել, վասն զի հոգին միշտ մարմնոյ հակառակ գոլով, աշխատում է իւր ցանկութիւնը և նպատակն յառաջ տանել, և որպէս զի Հայոց ցոյց տուած հաւատարիմ ծառայութիւնը չունենայ իւր արգիլառիթմն, ես արժան համարեցի նախ նոցա հոգւոյ բարեկամութիւնն ընդունել, միացնելով Պարսից մեծ ազգի հետ իբրեւ մի ազգ, մի կրօն, մի լեզու և մի հայրենեաց որդի, որոյ համար այսօր հրովարտակ գրեցի, որ ամբողջ Հայաստան դառնայ իւր մուր ճանապարհից, միմիայն Միհր Աստուծոյ, Արեգական և Վռամական սուրբ կրակին երկրպագեն մոգաց օրէնքով, որպէս զի հոգւով և մարմնով բարեկամանան Արեւաց դրան, և դուք աւելի բազմաւոր էք՝ որ անդրանիկ հաւատացեալ և միութեան առաջնորդ էք լինում այսօր:

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, մարմինք մեր ծառայ են Արեւաց արքայիդ, իսկ հոգիք մեր միմիայն երկնքի և երկրի Արարիչ Աստուծոյ ծառայ են և երկրպագու ուրից զատ չկայ այլ Աստուած, ոչ երկնքի և ոչ երկրի վերայ:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

(Երեւոյթով) Ո՞ր Աստուծոյ, այն աղքատ հիւսան որդւոյն, որուն պաշտումեն խելքով աղքատ Յոյները, և առանց ամաչելոյ քարոզում են թէ:

և մեր Աստուած մատնեցաւ, չարչարեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ, և այլն անհաւատալի բաներ: չար դեւեր—Արհմի արարածներ և ոչ իսկ Արհմն չեն բռնուում մարդկանցից ու տանջում, այդ ի՞նչ տեսակ Աստուած էր, որ մարդիկ կարողացան բռնել և սպանել նորան: Աստուծոյ վերայ այդպիսի յիմարութիւններ պատմելը մեծ ամօթ է ասողին, լսողին և հաւատացողին: Ձեզ նման քաջ և խելացի անձինք պէտքէ քաջ ի միտ անեն, որ այդ ամենը Յունական խաբէութիւնն է և մոլորութիւն:

ԱՍՏՈՄ.

(Գրեթէ) Ահա յայտնեցաւ ամբարշտի միտքը, տուր օրինաւոր պատասխան և մեր կողմից, ահա հասաւ մեր պսակստանալու ժամն, այս ամենն ունայն են և խաբուսիկ:

ՄԱՆԱՃԻՀՐ.

(Գրեթէ) Դու ի մանկութենէ ուսեալ ես, հաստատիր մեր կրօնի ճշմարտութիւնն ու խայտառակիր դոցա յիմարութիւնը:

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Արքայ քաջ, դու ուստի՞ գիտես այդ բաները մեր Տէր Յիսուսի վերայ:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Ձեր մոլոր օրինաց գիրքը, զոր աւետարան էք կոչում, կարդալ տուի և տեղեկացայ:

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, երկնային քանձարանի և զրախտի հանդիպեցար, բայց ափսոս, որ միայն դռնից դիտելով յետ դարձար, ի՞նչի փոքր ինչ աւելի կարդալ չտուիր, ուր պիտի լսէիր նորա փառաւոր յարութիւնն, երկնք համբառնալ, երկրորդ անգամ գալստեան խոստումն, ահաւոր դատաստանն, իւր հաւատացող բարեգործաց վարձատրութիւնն և ձեզ նման մոլորեցող անվերջ պատիժ յաւիտենական կրակի մէջ:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

(Ժողովով) Գիտեմ և այդ ամենը, բայց բոլորն ևս խաբէութիւն է և առասպելաց առասպել:

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, կթէ նորա մարմնաւոր չարչարանաց հաւատում ես, աւելի պիտի հաւատաս նորա հրաշալի յարութեանը, համբարձմանն ու երկրորդ գալստեանն, այդ բաներն ևս նոյն սուրբ գրքի մէջ են զրւած:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

(Ընդհատ) Այլ լիրբ, անզգամ, յանգու գն պատանի, այսչափ սիրոյն այդ փոխարէն. դահիճ, դահիճ, (երէւ-բանք իւր մարմնի). կողոպտեցէք:

այդ անդգամն, (իւ հարկէն) կապեցէք ծանր շղթաներով: (իւ հարկէն) տարէք, ձգեցէք մահապարտից խաւար ու գեճ բանտի մէջ: (Իսկ զհարկէն հարկէն) ձեռքով ձեռքով զոտն իւր զնա յանդգնութեանդ պտուղը վայելիր, եղիր օրինակ ապստամբաց:

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն .

(Գարն) Ես կը գնամ պսակ ստանալու, քաջ ընկերք, հետեւեցէք ինձ, (Գարն ինքնին):

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Միհրանիսէն սեղանը պատրաստ է:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Ե Հ .

Ըստ Ձեր հրամանին կը պատրաստի այս բոլորիս, (Գարն ինքնին):

Ո Ր Մ Ջ Գ Ա Ն .

Անփորձ պատանդն պատիւ տալը նոյն է թէ լրբութիւնն ու յանդգնութիւնը խրախուսել, (Միհրանիսէն և Արշակ իւր ինքնին):

Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն Ը .

ԱՌԱՋԻՆՔ, ՄԻՀՐԱՆԵՐՍԵՀ ԵՒ ԱՐՇԱԿ .

Ա Ր Շ Ե Ջ .

(Ինքնին) Այսօր բոլոր Պարսկաստան ուրախութեան հանդէս է կատարում, (Ինքնին պարսկաստան):

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Անհնարին մոլորութիւնն ու մոլեռանգութիւնը մոռանալ է տալի մարդու իւր չափն ու սահմանը. նստեցէք պատահական նախարարք Հայոց, Ատոմ և Մանաճիհր, կերէք մեզ հետ Միհր Աստուծոյ զօհ, և ապա գնանք Ատրուշանի մէջ երկրպագել սուրբ կրակին:

Մ Ա Ն Ա Ճ Ի Հ Ր .

Տէր արքայ, ամենախոնարհ պաղատանք խնդրեմք, մի՛ ստիպէք զմեզ մեր սուրբ օրինաց դէմ մեղանշել, որ արգելում է մեզ կոռոց զօհն ուտելը:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Ճանաչեցէ՛ք իմ սէրս, յարգեցէ՛ք հրամանս, և ստացէ՛ք Հայաստանի թագն ու գաւազանը, թողէ՛ք այդ աղքատ հիւսան որդին, զոր Հրէայք իբրեւ անօրէն, մեղապարտ և ապստամբաց զլուխ սպանեցին խաչի վերայ, Ես իմաստնոց քննել տուի ամենայն ազգաց կրօնները, բոլորն ևս սուտ ու սխալ գտան, ուստի ընտրեցին միմիայն Մազդեզանց օրէնքն, և ես հրամայեցի, որ ամենայն ազգ և ազինք, որ իմ իշխանութեան ներքոյ են,

մէկ օրէնքի հպատակին. արդէն հրովարտակ եմ ուղարկել Հայաստան և գուցէ մինչ դուք հասնիք, ամենայն տեղ արդէն լուսաւորած տեսնէք:

Ա Տ Ո Մ .

Արքայդ Արեաց, մեր յօժար եմք ի մահ զիմեւ ի սէր ձեր, բայց այդ պահանջը ծառայութիւն չէ, այլ մեր կենդանի Աստուծոց յայտնի ապրտամբութիւն և կամաւ գերութեան մէջ մտնել է, որ ոչ ձեզ արժան է առաջարկել և ոչ մեզ ընդունել:

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

Քաջ խորհեցէ՛ք ձեր վախճանի վերայ, տեսէ՛ք թէ ո՛ր էք և ո՛վ է ձեզ հրամայողը:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Ե Հ .

Նախարարք Հայոց, մի՛ յիմարանայք Գարեգնի նման, յարգեցէ՛ք արքայի կամքը, թողէ՛ք ձեր յիմար և մոլար աղանդը:

Ո Ր Մ Ջ Գ Ա Ն .

Պատահական եղբարք, թողէ՛ք այդ յիմարութիւնը, որ ձեր խաբեբայ վարդապետաց ուսուցածն է, մի՛ ապերախտ գտնիք Արեգական, որ իւր լուսով և ջերմութեամբ պահպանումէ ձեր կեանքը:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Ե Հ .

Տեսէ՛ք Արեաց մեծ արքայի անհուն սէրը դէպի ձեզ, որ չեղելով է խօսում ձեզ հետ, հաւատացէ՛ք, որ ոչ մի Պարսիկ մարդ անպատիժ չէր մնում, եթէ այսչափ ընդդիմանայր արքայի հրամանին:

Ա Տ Ո Մ .

Արքայի այս տեսակ սէրն ու ներողութիւնը թշնամութիւն է մեզ և ատելութիւն, միշտ ստիպումէ մեզ, որ մեր մեր լոյսը փոխենք ձեր խաւարի հետ, մեր անգին մարգարիտը՝ ձեր անպիտան նիւթի հետ, մեր շունչ և կենդանութիւն տուող Աստուածը, ձեր անշունչ Աստուածոց հետ . . .

Մ Ա Ն Ա Ճ Ի Հ Ր .

Եւ մի՛թէ արքայի և մոգպետի տուած այս պարգևները կարօղ են մեզ խաբել. մահապարտի մի սեւ շապիկ և ծանր շղթայն սորանցից աւելի յարգ ունին մեզ մօտ. կամենումէք այս անցաւոր և անարգ պարգևներով խել, կողոպտել մեր անանցանելի պարգէն ու փառքը, առէ՛ք ձեր խաբուսիկ պարգևները, տուէ՛ք մեզ շղթայ . . .

Յ Ա Ջ Կ Ե Ր Տ .

(Բարեբեկ) Ապերախտ ապստամբներ, սէրն ու քաղցրութիւնը ձեր յամբարները չեն կակղացնում, միայն խստութիւն և դառն տանջանք կարօղ են ձեզ ուղիղ ճանապարհի վերայ բերել, կրկին ասացէ՛ք ինձ,

պիտի հնազանդիք թէ ոչ, պիտի թողնուի ձեր յիմարութիւնը, պիտի ուտէք Միհր Աստուծոյ զոհը, երկրպագութիւն պիտի անէք Արեգական և Կրակին:

Մ Ա Ն Ա Ճ Ի Հ Ր.

Ի զուր մեղ մի՛ փորձէք, մի՛ հարցանէք, մեք մեր սուրբ հաւատոյ համար դէձ՝ ու մութ բանտը մեզ փառաւոր պալատ ենք համարում: չղթայք իբրեւ պատույ մրցանակ և յաղթութեան պսակ. ամենայն տեսակ դառն տանջանքներ մեզ իբրեւ վարձ և պատիւ ենք համարում. ոչ երկնաւորներ և ոչ երկրաւորներ կարող չեն քակել զմեզ մեր պինդ հաւատքից, զոր ոչ թէ իբրեւ զգեստ ենք հագել, որ ուզած ժամանակը հանենք կամ փոխենք, այլ իբրեւ արիւն և հոգի խառնած ու միացուցած ենք մեր մարմնոյ հետ:

Յ Ա Ձ Կ Ե Ր Տ.

(Աւելի բարեւոյժ) Ահայ լինին ինձ Միհր Աստուած, Որմիզդ, Արեգակն, Կրակ և ամենայն պաշտելիք մեր, որ ամբողջ Հայաստան աւերակ պիտի անեմ, այնպէս որ ճպուռն իւր բոյն զնկու տեղ չգտնէ, իթէ բոլոր Հայեր ձեր յամառութեան հետեւին, իսկ ձեր ընտանիք, որդիք, կանայք, ինչք և ստացածք յարքունիս պիտի գրաւեմ, զձեզ Սաքաւտան ու Խուժաստան պիտի ուղարկեմ՝ հանքերու մէջ բանելու, և թերեւ ճանապարհին խորշակից սատակելով՝ ձեր մարմինները թռչնոց և գազանաց պաշար լինին, որպէս զի ամենայն անհնազանդք ձեզ տեսնելով զգուշանան, Աւերջին անգամն է, պատասխանեցէք, պիտի հնազանդիք թէ ոչ:

Ա Տ Ո Մ.

Մէք արդէն պատրաստ եմք այդ ամեն սպառնացածդ տանջանաց, որով մեզ մեծ վարձուց արժանի կանէք:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Յիմար անզգամներ, գէթ ձեր անմեղ որդւոց խնայեցէք, որոց կորուստեան պատճառ պիտի լինիք:

Ա Տ Ո Մ.

Պապանձիր անմիտ շողբորթ, այդ խորհուրդը Առամ արքայն ևս յղացաւ, բայց վիժեց, չկարաց ծնանել, զուք ևս ներկայի և ապագայի առաջ ամօթահար պիտի լինիք, վասն զի մեծ է այդ յղացածդ և յղացողի որովայն պիտի պատահէ, ձեզ նման դժուրքի զոներ պիտի չկարենան յաղթել մեզ, դուք պիտի զարնուիք մեր հաւատոյ քարի վերայ և պիտի փշուիք և փռի դառնայք:

Մ Ա Ն Ա Ճ Ի Հ Ր.

Ոչ Յազկերտ արքայն, ոչ Արեգակ, ոչ Կրակ, ոչ Միհր, ոչ Որմիզդ, ոչ տանջանք և ոչ իսկ մահ չեն կարող ոչ թէ զմեզ այլ և ոչ մի տպէտ

Հայ պառաւ քակել իւր պինդ և հաստատ հաւատքից, ոչ այժմ և ոչ յաւիտեանս յաւիտենից, ահա ձեր տուած պատիւը մեք կամաւ ոտնակոխ եմք անում, (Գեղիկ յիշել շահաններն):

Ո Ր Մ Ձ Գ Ա Ն.

(Դարբաս) Տէր արքայ, Աստուածներ այժմ զմեզ անդունդ պիտի իջնեն, որ համբերում եմք իւրեանց թշնամեաց այսչափ նախատել Մագդեղանց արքութիւնը, սքա անարժան են կենաց և լուսոյ, ոտնակոխ արին Արեգական սուրբ պատկերը (Վեր է առնուի և հաճութեւ թոյ Գեղիկ):

Յ Ա Ձ Կ Ե Ր Տ.

Դահիճ, դահիճ, (նէրն է Գեղիկ երկնէն) մերկացրէք և այդ երկու յանդուգն և ապերախտ անհաւատարմներին, մեր և Աստուծոց առեւտներին, (նէրն է Գեղիկ երկնէն և Գեղիկ Դահիճ) կապեցէք ծանր շղթաներով, (նէրն է Գեղիկ շղթան) տարէք Անյուշ բերդի գէճ և խաւար բանտի մէջ գցեցէք քաղցած և ծարաւ:

Ա Տ Ո Մ Ե Ի Մ Ա Ն Ա Ճ Ի Հ Ր.

(Մեծ Բարեւոյժ) Փառք քեզ Տէր Յիսուս, որ արժանի արիր զմեզ քո սուրբ անուան համար կրել այս պատիժը, որոյ փոխարէն անշուշտ պիտի ստանանք անանց կեանք:

Յ Ա Ձ Կ Ե Ր Տ.

Հեռացրէք այդ ապերախտներն, (նէրն է Գեղիկ երկնէն) վերցրէք սեղանը, (Արեւ Գեղիկ Դահիճ) Միհրն երեւցէ, Հայաստան ուղարկիր Դենշապուհին իբրեւ վերակացու, գործադրել հրովարակիս հրամանը, նեղել մոլորեալներին խստապահանջ հարկերով, մինչ յետին աստիճան աղքատութեան հասնեն. նոցա եկեղեցիներից, վանքերից, եկեղեցականներից կրկնապատիկ հարկ առնել, մոլորեալ վերջին ձերուհուց և նոր ծնած երախայից, չեն և անչեն տեղերից հարկ առնել. նաև հրդեհել և այրել եկեղեցիները և նոցա մնար գրքերն Յուսաց և Հայոց ու Աղուանից լեզուով գրած, Հայաստանի մէջ ոչ մի կտոր մագաղաթ չգտնել, Հայ զպրոցներ փակել, զպրութիւնն ու լեզուն արգելի, իսկ ով որ սիրով յանձն է առնում Մագդեղանց օրէնքը, նորան տալ իշխանութիւն, առատ պարգև և ազատութիւն յափշտակելոյ ապստամբաց ինչքն ու ստացուածքը, նաև Պարկաստանի մէջ իսպառ արգելի Բրիստոնէութիւն, նոյն հարածոց և տանջանաց մատուին ամենայն ազգ և ազինք, որիմ իշխանութեան ներքոյ են և չեն կամենում պաշտել իմ պաշտածներս: (Արեւ և Գեղիկ):

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Արքայդ Արեաց, Դենշապուհոյ խորագիտութիւնն, անհնարին ազահուութիւնն և անգթութիւնը չափ ու սահման չունի. նա մի տարւոյ մէջ ամբողջ

Հայաստան այն վիճակին կարէ հասցնել, ինչպէս մի մեծ հրդեհէն անտառն, իւր հետ ունենելով սաստիկ փոթորիկ:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Աւելի թող աշխատի թշնամութիւն սերմանել եկեղեցականաց և աշխարհականաց մէջ, նախարարաց և ժողովրդեան մէջ և զանազան կուսակցութիւնների բաժանել. Հայոց քաջութիւն և միութիւն հրաշքներ են գործում: Հայն օտարից չի յաղթւում: Հայը Հայից է յաղթւում: Աղուանից, Վրաց և այլն աշխարհներ ևս ուղարկիր խստապահանջ հարկահաններ: (Արշէլ էլ ԴԻԷ):

ՏԵՍԱՐԱՆ Թ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ԱՐՇԷՁ.

ԱՐՇԷՁ.

(ԴՊՊՊՊՊՊ) Տէր արքայ, Հայ ձիաւորաց գունտն յափշտակեց Ատոմին և Մանաճիհին դաճաց ձեռքից և թողրեց արծույ արագութեամբ դէպ ի Հայաստան:

ՅԱԶԿԵՐՏ.

(Բարիկադեր) Ի՞նչ եմ լսում: Ատոմն ու Մանաճիհը աղաւթեցան. նախ դահիճներն զլխաւուն, որ չկարողին պահպանել, իսկ Ատոմ և Մանաճիհը իւրեանց գնտովն իսկոյն սրախողխող լինին:

ՄԻՆԵՐԵՐՈՒՆ.

Եթէ թուռն զառնան, չեն կարող աղաւթել ձեռքիցս: (Էլ ԴԻԷ):

ՄԱՌԱՊԵՏ.

Գնամ և ես առատ զոհերով Աստուածոց օգնութիւն հայցել, (Ի՞նչն) անիծեալ լինի Արշմն, որ ամեն անյարդրութեան և ձախորդութեան մայր է: (Էլ ԴԻԷ):

ՏԵՍԱՐԱՆ Թ.

ՅԱԶԿԵՐՏ (աւանդին)

(Շուրջ շուրջ ճեմելով) Հայոց յամառութիւնը հաւասար է իւրեանց քաջութեան, յամառ, ապստամբ և քաջ՝ անգամ Աստուածոց կարող է յաղթել... ես վախում եմ, որ չկարենամ մի հօտ և մի հովիւ, մի կրօն, մի ազգ և մի լեզու անել բոլոր հպատակներս, թէ և լեռներ և զաշտեր արիւնով ներկեմ. եթէ պատանի Գարեգին, Ատոմ և Մանաճիհը պոչափ ընդդիմացան, Վարդան սպարապետը, որ իւրեանց կրօնպետի թոռն է, և նորա արիւնն է կրում, ինչքան աւելի պիտի ընդդիմանայ և գուցէ շատ մեծ զժաւորութեամբ կարենամ յաղթել նորան... Եւ, ես նախապատիւ

եմ համարում հարիւր պարսիկ կամ մոգ Հայոց կրօնին դառնալ, միայն թէ Վարդանայ պէս մի Հայ մոգական կրօնն ընդունէր... Դ՛հ, Մի՛հր Աստուած, երկարացուր օրերս, մինչ տեսնեմ այս խարխուլ գահիս վերանորոգութիւնը, Հայեր մեզ հետ ի մի ձուլելով... Արեգակն, լուսաւորիր Հայաստան քեզ երկրպագելու, չստիպւեմ ակամայ տանջանաց և մահուան մատնել անպարտելի զիւցազուէք, չքանդեմ զրախտի նման Հայաստան, որ աշխարհիս սկզբից ամենայն թագաւորաց նախնաձու առիթ է եղել և շատ քիչերն են յաջողել ձեռք բերել, նոյնպէս ապագայ դարուց մէջ էլ շատերն նախնաձեւի պիտի լինի: Ա՛հ, Հայեր, ամենայն պատույ և փառաց արժանի Հայեր, իբրեւ որդի պիտի սիրէի զձեզ, եթէ յանձն առնէիք պաշտել մեր պաշտածն, ընդունէիք ազատ խնամութիւն անել մեզ հետ. Հայ կանայք զիւցազուներն են ծնում: Հայ արիւնը բոլոր Պարսկաստանը պիտի աղնուացնէ և քաջաց որորան պիտի դարձնէ... Մի՛հր Աստուած, երկարացուր կեանքս մինչ յաջողեմ տեսնել Հայեր Արեաց հետ միացած—ի մի ձուլւած, տեսնել Վաղարշապատում Մայր Աթոռը...:

Ա՛հ, յոյս և յուսահատութիւն հաւասար տիրում են սրտիս: Արեգակն պայծառացուր Հայաստան, լուսաւորիր Հայոց միտքը, հազար Պարսկաստան չարժէ Հայաստան, հազար մոգ և մոգպետ չարժէ մի ազէտ քահանայ, միայն թէ Մազդեզանց օրէնքն ունենայ. մի մեծ գունդ զօրք Պարսկական չարժէ մի Հայ զինուոր. մի անձանթ Հայու հաւատարմութիւնն ու տիրաւորութիւնը աւելի մեծ է քան իմ հարազատ որդւոցս հաւատարմութիւնը... քաջազուն Հայեր, զիւցազուն Հայեր, անհաւատ ձեզ մոլորեցնողները, բայց սակայն . . . (յեթ է Կալ-ուս):

Վարդան իջնում է:



ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ Ք.

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

ՄԻՀՐԵՐՍԷՀ ԵՒ ՄՈՒՇԿԱՆ—ՆԻՍԱԼԱՒՈՒՄՏ.

ՄԻՀՐԵՐՍԷՀ.

Ահա մտեցանք Հայաստանի սահմանին, տակաւին ոչ ոք ընդդիմօ գիր չէ երևում, թերեւ Աստակ մարդպան և Գենշապուհ Համազն Են ժողովողին չլսել Աարդանին.

ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼ.

Եթէ խաղաղութեամբ, առանց պատերազմի իշխենք Հայաստանին, կարելի կը լինի Աստուածոց և արքայի կամքը կատարել, ապա եթէ Հայերը միացած ապստամբեն և պատերազմեն մեր դէմ, մեր անշուշտ կը յաղթենք և ամօթապարտ կը լինինք թէ ներկայի և թէ ապագայի առաջ. Հայոց յամառութիւնը ոչ պատուով, ոչ խստութեամբ և ոչ մահով չի մեղմուի. նոցա կրօնն աւելի մահով է պայծառանում, իւրաքանչիւր սպանուածի ոսկորներն անգամ հարկւրաւոր հետեողներ են բուսցնում իւրեանց կրօնին. վերջապէս ես քաջ համոզուել եմ, որ Հայաստանում անկարելի է Մոգական, օրէնքի հաստատութիւն գտնել մշտապէս, եթէ Հայերը միաբանած լինին.

ՄԻՀՐԵՐՍԷՀ.

Մոռչկան—Նիւսալաւուրտ, ես այդչափ երկնոտ չէի համարում զքեզ:

ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼ.

Այո՛, Տէր իմ, ես շատ վախենում եմ, և ակամայ յանձն առու եմ լինում Հայոց դէմ ելնել, վասն զի մեծ դժուարութիւնների պիտի հանդիպիմ:

ՄԻՀՐԵՐՍԷՀ.

Արեաց բոլոր ոյժը քեզ թիկունք է, ի՞նչ տարակոյս կայ յաղթութեան:

ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼ.

Ես յօժար էի այս բանակի տասներորդ մասնով ուրիշ ազգի դէմ գնալ, քան այսչափ ահեղ կարծուած պատրաստութեամբ Հայոց մի մասի վերայ գնալ, վասն զի ես մազերս պատերազմի դաշտերի մէջ եմ սպիտակացրել, չեմ տեսել, որ Պարսից մի մեծ գունտ կարողացած լինի մի քաջ Հայու գործ կատարել: Հայն երբ ճակատամարտի մէջ է մտնում, կարծես թէ գայլ կամ առիւծ է մտել ոչխարի հօտի մէջ՝ կամ մի հրդեհ չորացած անտառի մէջ, մանաւանդ Աարդանը, որոյ քալած տեղը մահ է թա-

գաւորում, նորա սուրը գերանդու նման զլուխներ է հնձում, աչքից ցողացած կրակն ահեղ բանակներ է վառում, ինչպէս վառեց և լափեց Սերուխտի բանակն Աղուանից աշխարհումը, և հազիւ մի բօթաբեր ազատեցաւ նորա գերանդուց. այս պատմածներէս ստուգութեանն ականատես վկայ եմ, վասն զի ես էի այն բօթաբերի պաշտօն կատարողը:

ՄԻՀՐԵՐՍԷՀ.

Այո՛, Հայոց քաջութիւնը շատ մեծ է, ես այդ քաջ գիտեմ, գիտեմ նաև որ եթէ նոքա միանան, Հայաստանը Պարսից գերեզմանատուն կդարձնեն, և մեր յաղթութեանց շատն Հայոց ձեռք և հնարագիտութեամբն է եղել մեր թշնամեաց դէմ, ինչպէս գրւած կայ մեր արքունի դիւանական արձանագրութեանց մէջ. բայց այս պատերազմը կրօնական է, Միհր Աստուած մեզ անշուշտ կօգնի. և Աստակ մարդպանը քակել է նոցա միութիւնը, մեր բանակն էլ լի է քաջ Հայերով:

ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼ.

Տէր իմ, Աստակայ վերայ յոյս դնել չէ կարելի, նա քամու աղացք է, որ կողմից քամին փչէ, առաջատներն այն կողմն է դարձնում, նա միշտ կշռի ծանր կողմն է մտիկ տալիս, վասն զի նա եթէ իւր բուն ազգին և կրօնին հաւատարիմ չէ, մեր դէմն աւելի ևս զուր է նորա երդման հաւատալ. նա հազար անգամ սուտ ու երդմաւորացն է եղել իւր կրօնակցաց և ազգակցաց մօտ, ինչպէս յայտնի է նորա գրածներէց. կատուն միայն իւր փորի համար է մտկն բռնում, ոչ թէ իւր տիրոջ տան օգտին, Աերջապէս խոհմութիւն չէ ազգութեանցին վստահել, եթէ նա իւր արիւնակից, սննդակից, կրօնակից և ընկերակից մարդիկ զոհում է իւր օգտին, մեզ աւելի ևս պիտի զոհէ, նա մինչ ցարդ գրեթէ միշտ փնտսել է Արեաց Գրան. ես օձից այնքան երկիր չեմ կրում որքան Աստակից, որոյ շողոքորթ, երկճդի լեզուն և խաբերայ շարժմունքն ցոյց են տալիս իւր հոգու նենգութիւնը:

ՄԻՀՐԵՐՍԷՀ.

Այո՛, այդ ամենը ճշմարիտ է, Աստակը քամու աղացք է, բայց անիւները մեր ձեռին են, նա կշռի ծանր կողմն է յարում, բայց կշիռը մեր ձեռին է, մեր նորա շահույց և նպատակի յարմար խոստումներով միշտ մեր կողմն կպահենք. նորա թոյլ կողմերն արդէն լաւ ճանաչել եմք, կը խոստանամք նորան տալ Հայաստանի թագն ու գաւազանը, կխաբենք զինքն և գործ կածենք մեր կամաց համաձայն, եթէ յաղթենք, յաղթութեան պսակն մեզ կօնպահանայենք, եթէ յաղթուենք, բոլոր փնտսի պատճառը նորան կներկայացնենք Արքայի առաջ, որ և արդէն իսկ կասկածում է նորա վերայ:

(Արեւելի է Գրեմ)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ԱՐՏԱՀԻՐ.

ԱՐՏԱՀԻՐ.

Տէր իմ, Հայաստանի վերակացու Դենշապուհը սպասումէ ձեր հրամանին՝ ձեզ ներկայանալ.

ՄԻՀՐԵՐՍԷՆ.

Թող գայ, թերևս մի կարևոր լուր ունի (Արտաշէր իւրեղէն).

ՄՈՒՇ—ՆԻՒՍԱԼ.

Դենշապուհը գայուստը յայտնի ապացոյց է Հայոց ապստամբութեան, եթէ Հայեր չվճռէին պատերազմէլ, նա դուրս չէր գալ. Հայաստանից և գուցէ վտանգից է խոյս տուել. (Դենշապուհ իւրեղէն).

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ԴԵՆՇԱՊՈՒՀ.

ԴԵՆՇԱՊՈՒՀ.

Ողջոյն դիւցազունք.

ՄԻՀՐԵՐՍԷՆ.

Ողջ է ձեր գալուստը.

ՄՈՒՇ—ՆԻՒՍԱԼ.

Եւ ի՞նչ լուր Հայաստանից.

ԴԵՆՇԱՊՈՒՀ.

Տէր իմ, ըստ հրամանի Արեւաց Տեառն, ես Հայաստան մտած օրէքս սկսեցի սարսափելի հարկահանութիւն, տարիներով յառաջ մեռածներից իսկ գլխահարկ առի նոցա ժողովներից, եկեղեցականներից կրկնապատելին առի, շէն և անշէն տեղերից, եկեղեցեաց փլատակներից, վանքերից, մինչև անգամ գերեզմանատանց խաչաքարներից հարկ առի, բայց ինչքան նեղեցի, այնքան աւելի տարածեցաւ նոցա կրօնն և համարձակութիւն գաւաւ ինչքան տանջեցի և զանազան սուտ պատճառանօք մահացրի, աւելի հաստատուեցան իւրեանց հաւատքի մէջ. նոցա կրօնն միացել է իւրեանց օւղեղի, արեան և հոգւոյ հետ. պարգեւ կամ տուգանք, սէր կամ ատելութիւն, քաղցրութիւն կամ խտտութիւն միևնոյն է նոցա մօտ, ագէտ պառաւնէրն իսկ իւրեանց կրօնականներից աւելի պնտահատ են. Աւերջապէս Հայաստանի մէջ Մազդեզանց օրէնքի հաստատութիւն գտնելը անհնար է, թէև Աստուածներն անգամ մեզ օգնեն. ես բոլորովին թերահաւատում եմ, որովհետև փորձով տեսայ, մի տարւայ մէջ հաւաքածս հարկն հաւասար է 10 կամ 20 տարւայ հարկին, որոյ մեծ մասն պարգեւ

և կաշառք տուի զանազան անձանց՝ թողուլ իւրեանց կրօնն կամ աշխատակից լինել ինձ, բայց չյաջողեցայ նպատակիս հասանել, Արեւաց Տեառն կամքը լիովին կատարել, գուցէ այս պատերազմն էլ չկարենայ կատարել և զուր արիւն թափուի և ծախս լինի.

ՄԻՀՐԵՐՍԷՆ.

Դու չկարացիր գոնէ երկպառակութիւն ձգել Հայոց կրօնականաց, աշխարհականաց, և նոցա նախարարաց մէջ, ի՞նչի պաշտօնականներն չփոխեցիր, անարժաններն պաշտօնի չկացուցիր, որով կարող լինէիր զըստութիւն պատճառել.

ԴԵՆՇԱՊՈՒՀ.

Տէր իմ, ես ամենայն տան մէջ խռովութեան որոմներ ցանեցի առատ առատ, այնպէս որ հայր և որդին միմեանց ոխերիմ թշնամի արի, բայց երբ գործը կրօնի վերաբերի, իսկոյն մոռանում են իւրեանց թշնամութիւնն, անձնական ոխն և վռէժխնդրութիւնն, միանում են իբրեւ մի սիրտ և մի հոգի, կրօնը նոքա Հայ եկեղեցւոյ ամբողջութեան, ինքնուրոյնութեան, ազգութեան, լեզուի և հայրենեաց միակ նեցուկ և պաշտպան են ընդունում. միայն Վասակ Մարգպան և իւր հետ մի քանի անձինք մեր կողմն են այժմ, բայց նոքա ևս կասկածելի անձինք են, նոցա վերայ յոյս դնել կարելի է, նոքա համարումն, յարգ կամ բարոյական ազդեցութիւն չունին իւրեանց ազգի մօտ, վասն զի բոլորն ևս ընդունում են նորանց իբրեւ ստախօս, խաբբայ, անխիղճ և անկրօն, վասն զի նոքա թէ անբարոյական են իւրեանց կրօնի մէջ և թէ երկու կողմին էլ մեծ փնտներ են տուել, երբեմն մեզ հետ միացել են, եկեղեցի են քանդել, Ասորւշանի հիմնարկութիւն են արել, և երբեմն ջարդել են մօզերին իւրեանց ազգի հետ միացած, միշտ կշռի ծանր կողմին են մտիկ տուել, նոցա հոգւոյ և սրտի մէջ ոչ Մազդեզանց և ոչ Քրիստոնէական կրօնի նշոյլ չկայ, նոցա մօտ ամենայն ինչ ունայն է, իւրեանք անխիղճ և անկրօն գոլով, նոցա պաշտածն է միմիայն իւրեանց անձնական շահը, զոր ձեռք բերելուց յետոյ, կրկին մոռանում են պարգեւատուն և բարեբարն.

ՄԻՀՐԵՐՍԷՆ.

Նոցա անկրօնութիւնը, անխիղճութիւնը կամ անբարոյականութիւնն ու ստախօսութիւնը մեզ փոյթ է. մինչդեռ շահամոլ անձինք են Վասակ և և իւրայինք, մէք էլ շարունակ կը խոստանամք նոցա աւելի մեծ պատիւ, փառք և իշխանութիւն, մինչ յաղթենք, յետ յաղթութեան կը պատժենք նորանց իբրեւ երկու կողմի փնտսակար յանցաւորներ.

ՄՈՒՇ—ՆԻՒՍԱԼ.

Այժմ ո՞ր է Վասակ.

ԳԵՆԵԱՊՈՒՆՆԻՆ

Նա այսօր իւր համախոհների հետ դէպի բանակն եկաւ ձեզ ներկայա-
նալու, ինչ ուղեկից էր, արքունի գանձն անվնաս գանձարան հասցնելու:

ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼԻ:

Եւ ո՞ գիտէ, գուցէ քեզ ընկերացել էր, մի հնարքով արքունի հարկն
յափշտակելու, բայց չէ յաջողել, կամ եկել է մեզ խաբել, տանել Հա-
յաստանի խորերն և կոտորել տալ: Նորա միտքն ու նպատակն զժուար է
խմանալ, նա օրն եօթն գոյնի է փոխուում:

ԳԵՆԵԱՊՈՒՆՆԻՆ

Նա այժմ մեր կողմն է, վասն զի էլ վստահութիւն չունի իւր ազ-
գի մէջ մանկու, մի քանի անգամ բռնուել է, կամեցել են քարկոծել,
բայց աղաչելով և սուտ երգմամբ պրծել է, քաջ գիտէ որ այլ ևս չէ
կարող խաբել: Այժմ մեր կողմի կշռի թաթը ծանր է երևում նորան,
նա մեծ յոյս ունի, որ պիտի յաղթենք և ինքը թագաւոր լինի, և այն
նպատակաւ միայն իւր երկու որդիքը պատանդ է թողել մեզ մօտ Արեաց
Դուռն: Բայց ահա եկաւ նա, ևս գնում մը Արքայի մօտ հարկն յանձնել
գանձարանին, (էլ չէ՞նէ, վասն զի չէ՞նէ զիս Գեներալն):

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ:

ԱՌԱՋԻՆԵՔ ԵՒ ՎԱՍԱԿ:

ՎԱՍԱԿ:

Ողջոյն ձեզ զիցազունք Արեաց:

ՄԻՆՐ: ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼԻ:

Ողջ է ձեր գալուստը:

ՎԱՍԱԿ:

Զօրութեամբ և յաջողութեամբ Միհր Աստուծոյ և Արեգական ողջ
է և ըստ ամենայնի յաջողակ:

ՄԻՆՐԵՐՍԷՆ:

Թեպէտ նամակներովդ բաւական տեղեկութիւններ առել եմ Հայոց վե-
րայ, լսել եմ քո քաջագործութիւնները Գեներալուհից, բայց կամենու-
մեմ կրկին լսել բոլոր հանգամանքն:

ՎԱՍԱԿ:

Քաջագուն տէր, ինչպէս կանխաւ յայտնել իմ Արքային և ձեզ, Հայեր
արդէն զուած Քրիստոնէական կրօնից, յօժար և մտադիր էին ընդունել
Մազդեզանց օրէնքը, բայց միայն մի քանի կրօնապիսանք, ինչպէս են Յով-

սէփ Կաթուղիկոս, Սահակ եպիսկոպոս, Ղէնդ երէց և նոցա համափա-
մի քանի իշխանք, Ասրգան սպարապետ իւր եղբայրներով և ազգակից-
ներով: Արշաւիր Արշարունին, Խորէն Խորխոռունին և ըն. իրեանց
ընտանեօք և փոքրիկ գնտերովն արգել ք եղան բոլոր Հայոց կրօնա-
փոխութեան և խիստ յանդգնութեամբ պատասխանեցին Արքայի հրո-
վարտակին և ձեր նամակին, ևս թէ և շատ ընդդիմացայ, բայց չյաջողեցայ
համոզել, ճարահատեալ միացայ նոցա հետ ստորակնքեցի և երգուեցի
պաշտպանել Քրիստոնէութիւն, նոցա հետ Արքայի մօտ դիմեցինք, մեր-
ժեցինք նորա հրամանը, բանտարկեցանք: այս ամէնը յայտնի է ձեր քա-
ջութեան, Արքայի պալատական ծածուկ Քրիստոնեայ ներքինին խրատեց
մեզ տու երեստ կատարել Արքայի կամքը, դառնալ Հայաստան, ապստամ-
բել և պաշտպանել մեր կրօնը, նորա խրատով մենք խաբեցինք Արքային:
Նայն մէջոցին ևս թէ և կամեցայ գաղտնիքն յայտնել ձեզ, բայց շուտով
մոգաց հետ ուղեւորելով դէպի Հայաստան, միջոց չունեցայ ընկերներիցս
ջոկնուել և յայտնել, և յետոյ թէպէտ գրեցի, բայց նամակս բռնելով
Ասրգան, չկարացի նպատակես հասանել և աւելի կասկածաւոր եղայ
նոցա մօտ:

ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼԻ:

Եթէ գաղտնիքն յայտնէիր Արքային, իսկոյն Հայոց վերայ թագաւոր
պսակուելով Հայաստան պիտի վերադառնայիր, իսկ ընկերակիցներդ Սա-
գաստան կամ Անյուշ բերդ պիտի գնային անդարձ և դու բնաւ դժուարու-
թիւն պիտի չկրէիր հանգիստ և ապահով թագաւորելու:

ՎԱՍԱԿ:

Այն անյաջողութիւն, որ ինչ պատահեցաւ, թերեւ Միհր Աստուծոյ
պատիժն է, որում երբեմն անգիտութեամբ չէի պաշտում ըստ արժան-
ւոյն, բայց այժմ յուսում, որ հաշտ է ինչ հետ Միհր Աստուծաւ և պիտի
հասնեմ նպատակիս:

ՄՈՒՇ—ՆԻՍԱԼԻ:

Անշուշտ կը յաջողի քեզ միայն այն ժամանակը, երբ կարողանաս քա-
կել Հայոց միութիւնը, և առանց պատերազմի և արիւնհեղութեան յաղ-
թել, և յառաջ տանել Աստուծոց և Արքայի կամքն:

ՎԱՍԱԿ:

Իմ բոլոր աշխատութիւնս և ջանքս է չէն երկրի վերայ թագաւորել,
ոչ թէ աւերակաց:

ՄԻՆՐԵՐՍԷՆ:

Բայց դու ինչի՞ գոնէ մոգաց չյայտնեցիր ընկերակցացդ գաղտնի նպա-
տակը:

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Տէր իմ, ես յայտնեցի Մոզպետին, նա շատ զգուշացաւ, բայց ապրտամբ Վարդան զաղտնի գրել էր Յովսէփ Կաթողիկոսին իւր զիտաւորութիւնը, նա գրգռելով ժողովուրդը, Ղէնդ երիցու առաջնորդութեամբ արք և կանայք մեր բանակի դէմ ելան Անգղ գեղի մօտ, կոտորեցին մոգերին և զիս կապած ներկայացրին Յովսէփին, և մինչ մտադիր էին քարկոծել զիս, ես հազիւ յաջողեցայ երգմամբ խաբել, նորանով կրկին դաւեցի նախարարաց վստահութիւնը և զօրքն երեք մասի բաժանելով, մի մասն Վարդանայ հետ դիմեց Աղուանից օգնութեան, Սիբուխտի դէմ, երկրորդ զօրաբաժինն յանձնեցի Ներշապուհին պահպանեցի սահմանազրուան, իսկ երրորդ զօրաբաժինն իմ մօտ պահեցի բոլոր համաժողովներովս, յաջողեցայ շատ տեղեր Ատրուշաններ շինել, եկեղեցիք կործանել, ամուր բերդերն գրաւել իմ իշխանութեան տակ, Յունաց բաժին Հայաստանի վերակացու Վասակայ ձեռօք քակեցի Յունական Հայոց միաբանութիւնը և չթողի օգնել Արեաց բաժին Հայաստանի Հայոց, գրելով թէ «Արքայն կրօնի կատարեալ ազատութիւն է տուել, բայց Վարդան ապրտամբել է և կամի պատերազմել և թագաւորել», նոյն միջոցին յետ դարձաւ Վարդան Աղուանից աշխարհից, ես օգնութիւն խնդրեցի Արքայից, բայց զօրաց գալն յետաձգեցաւ, ես ճարահատեալ թողի ամենայն ինչ և փախայ:

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Ա. Լ.

Ուրեմն Հայեր միաբանած պատրաստ են պատերազմելու:

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Այո, Վարդան իւր համախոհներին հետ մահ աչք առած պատրաստուել է պատերազմել Արեաց ահնդ բանակի դէմ, ունի վաթսուոն հազարի չափ խառնիճաղանձ բազմութիւն արանց և կանանց, բայց նոքա Արեաց քաջերու սրերն լուանալու շատ քիչ են:

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Ա. Լ.

Մեր չպէտքէ վստահիւք մեր բազմութեան վերայ, մեր գազան փղերի կատաղութեան վերայ. Վարդանայ քաջութիւնն ու ազմագիտութիւնը ծաղրում է բոլորին, քակում է Մատեան գունդը, մանաւանդ եթէ 60 հազարն ևս ինքնայօժար են պատերազմում, դու քո նպատակին չես կարող հասնել պատերազմելով, կը զրկուես գահից և թաղից, և մէք ամենքս կամ պատերազմի մէջ կընկնենք ի զուր, կամ Արքայի առաջ ամօթաբար և պատժապարտ կը լինինք. նոցա միութիւնը քանդելու հնար գտիր:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Միթէ Վասակայ հնարագիտութիւնը պակաս է Վարդանից, նա թէ իւր քաջութեան և սրին է վստահացել, իսկ Վասակայ խելքն ու իմաս-

տութիւնը կարող է բթացնել նորա սուրբ, թող թէ մի կատաղի փիղ կարող է լեղապատառ անել Վարդանայ գնտի խառնիճաղանձ բազմութիւնն, ոտնակոխ անել և շփոթել ամբողջ բանակը:

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Վեհազուն տեաքք, ես բոլորովին վստահ եմ յաղթութեան, մինչդեռ մեզ օգնական ունինք Միհր, Ուրմիզդ և Արեգակն, իսկ նա զրել է իւր յոյսը մի աղքատ հիւսան որդու վերայ, որ չկարաց ազատել զինքն տկար Հրէից ձեռքից և մեռաւ խաչի վերայ. զայս գիտէ նաեւ ինքն Վարդանը, բայց միայն յամառ կամակորութիւնն է ստիպել զինքն ապստամբել:

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Ա. Լ.

Բայց աւելի լաւ չէ՞ առանց արիւնհեղութեան յաղթելն:

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Եւ գուցէ զեռ ճակատամարտ չսկսած՝ ցրուի Վարդանայ բանակը, կամ անձնատուր լինի, վասն զի ես ինձ համաժողովներ ունիմ նորա բանակի մէջ, որք կարող են ամենայն տեսակ շփոթութիւն գցել, յաղթուելու սուտ փողեր հնչեցնել և կամ Վարդանին վստանդի մէջ գցելով սպանել ու ճակատամարտը դադարեցնել և խաղաղութիւն խնդրել, Արեաց արքայի ցանկացած բոլոր պայմաններն յանձն առնելով:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Մուշ—Նիսալաւուրտ, դու քաջ ծանօթութիւն չունիս Վասակայ վերայ, դորա հնարագիտութիւնը հաւասար է Աստուածոց իմաստութեան. դու բոլորովին հետեիր Վասակայ խորհրդին. ես ամենահարկաւոր գործի համար ստիպուած եմ գնալ Արքայի մօտ, ամբողջ բանակը ձեր երկուքի խոհեմութեանն եմ յանձնում: Քաջ Վասակ, դու բոլորովին վստահ եղիր, որ քիչ միջոցի մէջ, իմ միջնորդութեամբ կստանաս թագ և գաւազան, դու այսօրից իրաւունք ունիս իբրեւ թագաւոր գործել, քեզ պաշտօնակալներ, նախարարներ կարգել. նոր նախարարաց տոհմ ջոկիր քո համախոհներից, հներն իսպառ զրկիր իրաւունքից, այսուհետեւ որդուց որդի պիտի թագաւորես Հայոց, միայն թէ Արեաց Կրան հնազանդ լինիս, Ատրուշանաց պայծառութեանը հոգ տանես:

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Ա՛հ, Տէր իմ, այդ խոստումնդ միայն կարող է փրկել Հայաստան թէ հին նախարարաց բռնութիւնից և թէ մուլար ազանդից. ես այսօր ձեր հրամանաւ կը գրեմ Հայաստան իմ համախոհ անձանց իբրեւ թագաւոր, կընտրեմ ինձ սպարապետ, նախարարներ, վերակացու կուսակալներ զանազան գաւառաց, կըտամ իրաւունք յափշտակել հին նախարարաց սերունդոց ինչքն ու ստացածքը, մի ահնդ խռովութեան փութորիկ պիտի գցեմ Հայաստանի մէջ, մինչ Վարդան և իւրայինք մեղայ գոչեն և հնա-

զանգուծիւն ուխտելով զիմեն Արեաց Դուռը օգնութիւն և միջնորդութիւն խնդրել, իւրեանց դէմ ապստամբներին ջնջել:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Ունի՞ս քիչ հետ համախոհ և վստահելի անձինք:

Վ Ա Ս Ա Կ.

Այո՛, տէր իմ, կրօնականներից ունիմ երկու քահանայ, Պետրոս և Զանգակ, իսկ աշխատական իշխաններից ունիմ Արտակ իշխան Ռշտունի, Գատիշոյ իշխան Խորխոռունի, Գիտիշխան Վահէունի, Տիրոց իշխան Բագրատունի, Մանէճ իշխան Ապահունի, Վարազշապուհ իշխան Պալունի, և ինչ, իւրեանց գնտերով և ընտանեօք, նոքա շատ յաջողակ են թէ ժողովուրդը գրգռելու ընդդէմ Վարդանայ, և թէ կրօնականաց և աշխարհականաց դասերը միմեանց ատելի անելու, մանաւանդ Պետրոս և Զանգակ քահանայք կարող են աջ ձեռն ձախ ձեռին թշնամացնելու, նոքա այժմ ինձ հետ եկել են ձեր քաջութեան ներկայանալու:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Ո՛ր են այն քաջերն, որ նոցա վարձ խոստանամ, որպէս զի քաջայերդին քաջագործութեան մէջ. թող ներս գան:

Վ Ա Ս Ա Կ.

Այժմ այս բոլորին կը ներկայացնեմ ձեր քաջութեան, (յէ-դէ-դէ):

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Ես ինձ վերայ այնքան վստահ չեմ, որքան Վասակայ վերայ, Մանչկան — Նիսալաուրտ, այժմ վստահ ես յաղթութեան:

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ա Լ.

Տէր իմ, Վասակայ անխիղճ բնաւորութիւնը, խորամանկութիւնը, փառասիրութիւնը, հակասական և պատ ի պատ խօսքերն ինձ աւելի վհատեցնում են քան թէ խրախուսում:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Բայց դու աշխատիր ժամանակից օգուտ քաղել, գուցէ յաջողես նորա ձեռօք ցրուել Հայոց միութիւնը և չթողուլ պատերազմել մեր դէմ:

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ա Լ.

Ես պիտի աշխատեմ որ և իցէ հնարքով Վասակ մեզ բարեկամ պահել, եթէ օգուտ էլ չգայ մեզ, դէթ չմնասէ, չմիանայ իւր ազգի հետ:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Ուրեմն դու շարժուիր ըստ պահանջման ժամանակին, լրտեսիր նորա ընթացքն, արդէն Արքայն երդուել է Արեգական վերայ, եթէ նա յաղթէ ևս, պիտի պատժուի անշուշտ, մենք մեր օգտի համար ստախօսին սուտ խոս-

տումով կը խաբենք, մեր շահը և քաղաքավարութիւնն էլ այնպէս է պահանջում:

(Վասակ, Պետրոս և Զանգակ իւրեք):

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե.

ԱՌԱՋԻՆՔ, ՎԱՍԱԿ, ԶԱՆԳԱԿ, ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Բարի է ձեր գալուստը պատական Հայեր, Արեաց արքայի և մեր յատուկ սիրոյ արժանի քաջեր, վստահ եղէք, որ ձեր աշխատութիւնն անվարձ չի մնում, դուք արժանի էք ամենայն պատուոյ և փառաց, զձեզ պիտի կարգեմ ընդհանուր Հայաստանի մոգպետ, Հայ քահանայից ինչք և ստացուածք ձեզ պիտի տամ որդւոց որդի, դուք այսօրից սկսած՝ մոգպետի իրաւունք ունիք, կարող էք Հայաստանի մէջ ձեզ ստորագրաս պաշտօնակալներ ընտրել ձեր համախոհներից:

Զ Ա Ն Գ Ա Կ.

Տէր իմ, մէք վարձ ստանալու յուսով չեմք աշխատում, բաւական է, որ Հայաստանից վերնայ Քրիստոնէութեան ծանր լուծը, զոր բորոտ Աբգար և զիւսհար Տրդատ թագաւորներ բռնութեամբ զրին Հայոց վզի վերայ, որի տակ ճնշուել եմք իսպառ:

ՊԵՏՐՈՍ.

Այո՛, Քրիստոնէութեան ծանր լուծը մեզ ճնշել է բոլորովին, Հայեր երբ Քրիստոնէական կրօնը չէին ստացել, բոլոր ազգաց յաղթող էին, իսկ երբ ընկան այն մոլար աղանդի մէջ, օր ըստ օրէ տկարացան, սակաւացան և աշխարհի ատելի դարձան, եթէ մազդեզանց օրէնքին հետեւին, կրկին տէր կը լինին աշխարհի:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Ահա ճշմարիտ Հայ և հայութեան օգուտ պաշտպանող. քաջ ճանաչել էք, որ Հայոց տկարութեան և օր ըստ օրէ նուազելու պատճառն եղել է իւր կրօնը, հրամայելով փախչել պարարտ կերակրից և բազմակնութիւնից, թէեւ անժառանգ մեայ աշխարհի վերայ կնոջ ամլութեան պատճառաւ:

Զ Ա Ն Գ Ա Կ.

Արդարեւ այդպէս է Տէր իմ, ես մի հիւանդոտ կին ունիմ, որ ամուլ է, դժուար կ'ընէ վաղուց մեռած է, մեք անժառանգ և անյիշատակ պիտի մնանք, եթէ մոգական ներող օրէնքին չգիմենք, որը ազգի աճելութեան և ընտանեկան սիրոյ և միութեան պատճառ է, հրամայելով կին առնել մայրը քոյրերն ու միւս ազգակիցները. մինչդեռ ընդ հակառակն Քրիստոնէութիւնը արգելում է մերձաւորաց խնամութիւն, և օտար անձանց թի հետ միայն աղ-

ջիկ տալ առնել կանոնածէ, և որքան միմեանց հակառակ, ատող և անյարմար լինեն, պէտք է միմեանց հետ կենակցին, ապա թէ ոչ, անկին մնան. մանաւանդ հինգ տարի յառաջ Հասապիւանու յիմար ժողովի կարգադրութիւնը սարսափելի տուգանքներ սահմանեց փոքրիկ յանցաւորին, և Քրիստոնէական կրօնն իսպառ զղուելի արաց Հայ ժողովրդեան:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Ձեզ նման քաջերն իրաւունք ունին հարիւրաւոր կանայք և հարձեր ունենալ, ոչ թէ ամենայն վայելչութիւնից զրկուել. ես հրամայում եմ, որ ձեր մոլար քահանայից կանայք և աղջկունք և հարսունք ձեզ կին և հարձ առնեք, որքան և կամիք, դուք մի մի փառաւոր պալատներ պիտի ունենաք կանանց. յետ յաղթութեան ձեզ կը տամ Վաղարշապատու և Արտաշատու մայր ատրուշանաց ատրուշանապետութիւնը հանդերձ մոգպետութեամբ. այժմ գնացէք լրտեսել Հայոց բանակը, գործեցէք քաջ Վասակայ խորհրդով, որ այսօր ստացաւ Հայոց թագաւորութեան իշխանութիւնը. ես կը գնամ Արքայի մօտ, քիչ օրից յետոյ կը բերեմ նորա համար թագ և գաւազան. գնացէք աւետել Հայոց և աշխատեցէք ցրուել ամբաստանաբաց միութիւնը, որ կարող լինիք ձեր նպատակին հասանել. Վարդէք գնալ, աստուածք ձեզ հետ:

Պ Ե Տ Ր Ո Ս Ե Ի Զ Ս Ն Գ Ս Կ.

Թող Յովսէփ կաթողիկոս իւր տուգանաց 20 կանոններն շալակելով տանէ Յունաց ծախելու, մէք աղատուեցանք նորա ծանրութիւնից, Աստուածք ձեզ օգնական զիւցազունք Արեաց: (Իւ Գիւն):

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Լ.

(Ինչիւն) Սորա էլ կնամուլութեան ախտով կուրացած են, սոցա վերայ էլ յոյս գնել խոհեմութիւն չէ:

Վ Ս Ս Ս Կ.

Հայ ժողովուրդը իբրեւ պատգամ Աստուծոյ է ընդունում սոցա քարոզները, վասն զի Հայը սովորել է քահանայից սուտն իբրեւ ճշմարիտ ընդունել:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Ես ահա կը գնամ Արքայի մօտ ձեզ փառաց և յաղթութեան պսակ պատրաստել, և եթէ հարկը պահանջէ ձեզ օգնութեան համար գուետեր ուղարկել, մնայք բարեաւ:

Վ Ս Ս Ս Կ Ե Ի Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Լ.

Գնայք բարեաւ, Միհր ու Որմիզ ձեզ ընկեր, հրամայեցէք մոգպետին զոհեր մատուցանել և յաջողութիւն խնդրել:

Մ Ի Հ Ր Ն Ե Ր Ս Է Հ.

Քաջութիւնն ու խոհեմութիւնը ձեռքից չթողուք: (Իւ Գիւն):

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Լ.

Ուրեմն և մէք հրաման տամք զօրաց պատրաստուել յառաջ խաղալ դէպի Արտազու գաշտը:

Վ Ս Ս Ս Կ.

Այո, յառաջ խաղանք, բռնենք ամրութիւններն ու կերճերը, բայց ես յարմարեմ համարում ընդհանուր զօրահանդէս կաղմել, պատուէր տալ և քաջալերել:

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Լ.

Հատ բարի, (Դռնից դուրս դիմելով՝ Բարձր յայնժե Բարձր) Ամենայն զօրապետք հաւաքուեն վրանի առաջ դէպ ի աջ: (Փռլ իւ Գիւն):

Վ Ս Ս Ս Կ.

(Դռնից դուրս դիմելով՝ Բարձր յայնժե Բարձր) Հայկական դուռնտն ամբողջ՝ հանդերձ զօրապետք հաւաքուի վրանի ձախ կողմը: (Փռլ իւ Գիւն):

Տ Ե Ս Ս Ր Ս Ն Զ.

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Լ Ե Ի Վ Ս Ս Ս Կ.

Մ Ո Ւ Շ — Ն Ի Ս Ս Լ.

(Երեւ դէպ ի աջ ինչիւն դուրս դուրս) Սիրելի քաջազունք Արեաց գնդի, դուք ամէնքդ քաջ գիտէք ապստամբ Վարդանայ քաջութիւնը, դուք ևս կրկին զօրութիւն զգեցէք. յիշեցէք Արքայի հրամանն, ընտրեցէք քաջութեամբ մահն, քան վատութեամբ կեանքը. Հայոց գնդի և երկրի կողմաւոր ձեզ սեպհականութիւն է տուել Արքայն, միայն թէ աշխատեցէք Մաղղեղանց օրէնքն Հայաստանի կեդրոնի մէջ հաստատել ձեր քաջութեամբ. ձեր պատերազմը միայն կանոնաւոր զօրաց հետ չէ, այլ և խառնիճաղանձ ամբոխի հետ, ուստի անխնայ կոտորեցէք առանց խտրութիւն անելու աստիճանի և հասակի արք, կանայք, ծերք, մանկունք և հարսունք, այն զօրականը, որ թիկունքից վէրք ստանայ, փախստի նշան է, նա կը պատժուի անշուշտ, և նորա ընտանիքը արքայի կը մասնուի: Պատրաստ եղէք յառաջ խաղալու դէպի Հայաստանի սահման, Արտազու գաշտ, Տղմուտ գետի ափը, բռնել ամրութիւնները, միշտ յարձակողական զրից մէջ լինի բանակը, դարանամուտներն ու լրտեսներն անգործ չմնան:

Զ Օ Ր Ս Պ Ե Տ Ք.

Մեր կեանք և մահ արքային ենք պարտական:

Մ Ո Ւ Շ - Ն Ի Ս Ս Ա Լ :

Ի. Բաքանչիւր փղի շուրջ Յ. հազար սպանողէն պատրաստութիւն սորա բանակի յառաջ պատրաստ լինին կատաղաբար արշաւել Հայոց բանակի վերայ: Մատենան անմահ գունդն իմ շուրջը հաւաքուի: Անարեաց գնտերն իմ թշ կողմն գումարուին: Իսկ Վաստկայ Հայկական գունդը ձախ կողմն փանգեի ճակատամարտի ժամանակ, ձեր բոլորի ուշադրութիւնը և ջանքը տեղափոխ Վարդանայ զօրաբաժնի վրայ ուղղեցէք:

Ձ Օ Ր Ա Պ Ե Տ Բ :

Պամք քաջիդ մեզ տուր զորդ թող լինի, պատրաստ եմք և կազմ:

Վ Ա Ս Ա Կ :

(Ինչ է յիշէ ինչի տեղէն ինչի տեղէն) Սիրելի քաջազունք Հայոց, քաջացէք յաղթութեան պատեն ընդունել, Հայ անուն և արիւն պատեցէք քաջութեամբ, յիշեցէք, որ ձեր ախոյեանը Հայեր են, ձեզ նման քաջեր են, ապստամբներ են. ապստամբ Հայը հրաշքներ է գործում, դուք քաջացէք խեղդել հրաշքը խանձարուրի մէջ, ջնջելով ապստամբութիւնը, ձեր քաջութեամբ միայն պիտի վերանորոգի Հայոց թագաւորութիւնը, Արեաց արքայի կամքն է, որ Հայոց թագաւորութիւնը իբրև պատուար կանգնի Յունաց դէմ, Հայաստանի Յունական մասն ևս յետ պիտի պահանջուի և միանայ մեր մասի հետ: Այս պատերազմը կրօնական պատերազմ չէ, Յազկերտ արքայն արդէն կրօնական ազատութիւն տուել է, ո՛վ ինչ կամի, այն պաշտի, Վարդան ապստամբել է Արքայից, կաշառուելով Յունաց կայսերից, ցանկանում է խլել Հայաստանի արեւելեան մասն և յանձնել Յունաց, ինքն փառք և պատիւ ստանայ, Հայերին սարուկ անէ նենդ Յունաց: Ես Հայկական արիւն չէ կրում իւր երակաց մէջ, դաւաճան է Հայոց, դուք աշխատեցէք ողջ բռնել Վարդանին և նորա կշռով ոսկի տառնալ Արքայից, կամ սպանել և յաղթող հանդիսանալ, երբ Վարդան և իւր համախոհ նախարարներն յաղթուին, դուք կստանալք տոհմական նախարարութիւն, հին նախարարաց տոհմն պիտի ջնջուի, եթէ մեզ հետ միացած չեն, Այսօր ես հանդիսաւոր կերպով կերպնում ամենայն ազգաց կրօնների և պաշտած աստուծոց վերայ, իմ քաջութեան և պատուի վերայ, որ ձեզ բոլորիդ պիտի նշանակեմ առատ պարգև, նախարար, զօրապետ ազատ իշխան, երբ յաջողեմ թագաւոր պսակուել Հայաստանի, վասն զի այսօր ես ստացայ թագաւորելու իրաւունք և Միհրնբրսէհ գնաց Արքայից բերել ինձ թագ և դաւադան. ուրեմն քաջացէք յաղթել ապստամբաց, ճակատամարտի ժամանակը հաւաքուեցէք իմ շուրջս, ուղիղ գիմել Վարդանայ զօրաբաժնի վերայ:

Ո Ւ Ր Ա Յ Ե Ա Լ Ձ Օ Ր Ք Հ Ա Յ Ո Յ

Կեցցէ նորապետ արքայն Հայոց Վասակ:

Վ Ա Ս Ա Կ Ե Ի Մ Ո Ւ Շ - Ն Ի Ս Ս Ա Լ :

Օ՛ն յառաջ, հնչեցան փողք արշաւելոյ, (նշանակէ երգել):

Ա. ԲԵՐԶԵՐԷԱՆ, ԷՐԷ:

(Վարդանայը կնքէ)

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Գ :

Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն Ա :

Վ Ա Ր Գ Ա Ն, Խ Ո Ր Է Ն, Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն, Հ Մ Ա Յ Ե Ա Ն, Տ Ի Ր Ո Յ, Ե Ի Գ Ա Տ Ի Հ Ո Յ,

Վ Ա Ր Գ Ա Ն :

Պատուական Տեաւր, քաջ նիզակակիցք իմ, մեք Արեաց դուռը գնալով մեր կրօնի և ազգի պաշտպանութեան նպատակաւ յանձն առինք առ երեսըս պաշտել անշունչ արեգակն ու կրակը, որպէս զի կրկին մեր Հայրենիք վերագառնալով միանայինք և դիմադրելով պաշտպանէինք մեր եկեղեցին և ազգը Յազկերտի յարձակման դէմ, և միանգամայն սրբէինք մեր ուրացութեան կեղտը, Երկինք երկնաւորներով և երկիր երկրաւորներով սուգ առին մեր ամբարշտութեան համար և նոյն իսկ մեր Հարք, եղբարք, որդիք և կանայք զինեցան մեր դէմ, առանց իմանալու մեր սրտի ծածուկը, որ միայն ծածկագիտին էր յայտնի: Մեք յաջողեցանք կոտորել մոգերին, և միանգամայն ազգութեանը, և օգնել Ազունից, Ահա այժմ ժամանակն է Յազկերտի բուռն յարձակման դէմ զենուելու, որ ահագին բազմութեամբ դիմում է Հայաստանի վերայ Մուշկան Նիսալաւորտի առաջնորդութեամբ, բառնալ մեր Գրիստոնէական սուրբ կրօնը, լեզուն և դպրութիւնը, ջլտաւ ազգութեան ոյժն ու պահապան ծառն, որոյ հովանեաց ներքոյ սնունդ է առնում Հայութիւն: Եթէ մեք չմիանանք պաշտպանել մեր ազգն և Հայրենիք, թէ ուխտազանց պիտի լինիմք մեր սոսկալի երդման և թէ ապագայ սերնդոց նզովից և նախատանց պիտի երթարկուի մեր յիշատակը:

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն :

Տէր սպարապետ, մեք արդէն քաջ համոզուել ենք, որ մեր ազգութիւնը վերջին ճգնաժամի մէջ է այժմ, մահու և կենաց խնդիր է մեր այսօրեայ խորհրդի նիւթը, կրօնի պատերազմը դիմակ է Յազկերտի երեսի վերայ և պատրուակ, նորա բուն նպատակն է Հայ ազգութիւնը բառնալ աշխարհի երեսից, թէ չէ Հայեր՝ դժոխք պիտի գնան կամ արքայութիւն, նորա ինչ հոգն է. նա իւր ազգի ապագայն հեռատեսելով վտանգ է գուշակում և աշխատում է բառնալ վտանգն, ամենայն ազգ և աղինք իւր ազգի հետ ի մի ձուլելով՝ ստուարացնել և զօրացնել, բայց քաջ ճանաչում է, որ այդ լինում է միայն կրօնի միութեամբ, որը ազգերը միութեան մէջ է պահում և միակ նեցուկ և կապ է ազգութեան:

Խ Ո Ր Ի Ն Ի

Մեր անմիաբանութիւնը այս ճգնաժամին հասցրեց մեր ազգին ու եկեղեցին, չլսելով մեր հօլիւ և հայր Սահակ Հայրապետի խրատուցը, ընդունելով Պարսից առողջ գաղանք մեր հիւանդ ոչխարի փոխարէն, մեր մեր Նախորդաց ազգակործան սխալմունքն ուրիշ բանով չեմք կարող ուղղել, բայց միայն մեր միութեամբ, որից ամէն յաջողութիւն կարելի է սպասել, վասն զի երբ յաղթուել է հայը մի օտար ազգից, պատճառը միայն ներքին խռովութիւնն ու անմիաբանութիւնն է եղել՝ և կամ օտարի առաջնորդողն եղել է մի մատնիչ և ազգուրաց հայ, այս ցաւալի ճշմարտութիւնը քաջ զիտելով օտարներն, աշխատում են նախ բաժանել մեզ զանազան կուսակցութեան, տկարացնել և ըստ այնմ յաղթել մեզ:

Հ Մ Ս Յ Ե Ա Կ

Տեառք իմ, Խ հաւաստի տեղեկութիւն եմ ստացել, որ Յազկերտ խիստ վախճում է մեր միութիւնից, թէ և անթիւ զօրք է ուղարկել մեր վերայ, բայց աշխատում է, որ և իցէ եղանակաւ առանց պատերազմի և արիւնհեղութեան յառաջ տանել իւր նպատակը, թէ և սարսափելի թշնամի է Վասակին, բայց Միհրնեսէի խորամանկութիւնը աշխատում է որչափ կարելի է գաղտնի պահել այս, մինչ հասնի իւր նպատակին. որ և խոստացել է Վասակին հայաստանի թագն ու գաւազանը, որ կարենայ համոզել մեզ չպատերազմել, որպէս զի նոյն ահալ բանակաւ առանց ընդդիմադրութեան, զիմելով հայաստանի խորերն, յառաջ տանէ իւր նպատակը, Վասակ թէ և իբրեւ ազգասէր քաջ հայ, բայց լինելով անհեռատես, փառամոլ և նախանձոտ եսամոլ, կոյր գործիք է դարձել Միհրնեսէի ձեռքը:

Տ Ի Ր Ո Յ

Եթէ նախանձու կրքից պաշարուած չլինէր մեր միտքն, անշուշտ Վասակայ նպատակը մեզ առաջնորդ պիտի ընտրէինք, վասն զի նա գիտէ, որ հայաստան չունի այն միջոցն ու զօրութիւնը, որ կարողանայ Պարսից ահագին պատրաստութեան զէմ ելնել, նա աշխատում է առ երեսս կատարել Յազկերտի առաջարկութիւնը:

Գ Ա Տ Ի Շ Ո Յ

Թէ և Խ յարգելով ազգի ամբողջութեան մէջ մեղք և ձեզ հետ միանում եմ արիւն թափել, բայց Վասակայ նպատակն աւելի օգտակար եմ ճանաչում. մեր ազգութեան պահպանութեան համար պէտք է առ երեսս ընդունել Մաղբիլանց օրէնքը և ուրանալ Քրիստոնէութիւնը:

Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Քաջ նիզակակիցք իմ, Վասակայ գաղտնի և յայտնի գործոց ցուցակը

է՛ք մնում առանց քննութեան և պատժի, նորա փառասիրութեանը չափ և սահման չկայ, Հայրենասիրութիւն և ազգասիրութիւն բառերը քնքուշ դիմանկեր են նորա երեսին, որով կամի ծածկել իւր ներքին նպատակն, այն է հայերը կրակապաշտ անել, իբրեւ մի կաթիլ ջուր Պարսից Ովկիանոսի հետ խառնելով կորցնել՝ մի քանի օր թագաւորելու ցանկութեամբ, բայց նորա պիղծ փոշին պիտի չարժանանայ հայաստանի հողին խառնուել. նորա անունն իբրեւ նախատիւր և հայհոյանք պիտի յիշուի նորա գործակից ազգաւորացնիրին: (Վահրամ Կէ Դոնէ)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ԱՌԱՋԻՆԷ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ.

Վ Ա Հ Ր Ա Մ

Պատուական Տեառք, Յազկերտի պալատական ծածուկ Քրիստոնեայ ներքինի Միհրնեսից ստացայ, այս նամակս մի գաղտնի Քրիստոնեայ Հոնի ձեռքով, (չէրայ Վարդանէն)

Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Մեր ոյգ պատուական ներքինու խորհրդով թէ և ուրացութեան սարսափելի մեղքը գործեցինք, բայց մեր Հայրենեաց, Ազգի և Եկեղեցւոյ մեծ օգուտ եղաւ. եթէ մեր միայն մեր անձնական օգտին հետեւէինք, միայն մեր հոգւոյ փրկութեանը հոգ տանէինք, այժմ հայաստանն արդէն իմած պիտի լինէր թշուառութեան դառն բաժակը: (չէ Կարայ Խաչի)

«Քրիստոսի ծառայ Միհրնես ներքինի պալատական սպասաւոր Յազկերտ արքայի՝ Վարդան սպարապետի Մամիկոնեան և քաջ նիզակակից նախաւորացդ ողջոյն»:

«Ես իբրեւ մի վտռ ճրագ թագչել եմ՝ զրուանի տակ՝ աշտանակի վերայ փայլած ճրագներին օգնելու նպատակաւ:

«Տեառք իմ, Յազկերտ արքայն Վասակ մարզպանի վաւերական նամակներով հաստատ տեղեկացել է, որ զուր խաբել էք զինքն և միացած ժողովրդի հետ՝ կոտորիլ էք մոզերին, քանզի էք ասորու շաներ, կոտորիլ էք Աղուանից մէջ Սեբուխի զօրքը և միանգամայն Վասակայ կուսակիցների և արքունի զօրաց, հրամայեց Միհրնեսէին ահալ պատրաստութեամբ զիմել հայաստանի վերայ, բառնալ Քրիստոնէութիւն, և հաստատել ժողովան պիղծ օրէնքը, ժամ է ձեզ միանալ, կամաւոր զօրաժողով անել արանց և կանանց և ընդդիմանալ՝ բոլորովին յԱստուած ապաւինելով, որ կարող է սպաւններով բիւրուոր բազմութեան գործ կատարել. խնդրեմ մի՛ խնայէք ձեր արիւնը հայրենեաց, ազգի և կրօնի պաշտպանութեան, յիշեցէք ձեր ուխտն, աշխատեցէք սրբել ձեր ուրացութեան կեղտը, մի՛

ՀԱՄԱՅՆԱԿ.

Եսականութիւնը մեզ այս թշուառ դրութեան հասցրեց, ազգը մահուան կամուրջի վերայ կանգնեցրեց. անշուշտ խրատուեցանք, պէտքէ միաբանեց մեր ընտրած և որոշած գլխաւոր, ընդհանուր սպարապետի գլուխը հրամաններին հնազանդելով:

ՀԱՄԱՍՏԱՍՊԵԱՆ.

Եսականութիւնը Մազլեղանց օրէնքից աւելի պիղծ է և փնտսակար թէ հոգւոյ և թէ մարմնոյ. Պարսիկն այնչափ փնտսակար չէ մեզ, որքան մեր եսականութիւնը:

ՏԱՃԱՏ.

Հայոց տիրասիրութիւնը ծանօթ է աշխարհի, մենք սովորել ենք օտար տիրոջն անգամ հնազանդելու, միթէ մեր բնիկ գլխոյն պիտի հակառակե՞նք:

ԽՈՐԷՆ.

Տէր սպարապետ, ինչ որ օգտակարն է ազգի և եկեղեցւոյ պաշտպանութեան, հրամայէ մեզ, մեր յօժարակամ պատրաստ եմք հնազանդել և գործադրել:

ՏԻՐՈՅ.

Գրեթէ միշտ այդպէս է եղել, Հայեր ոչխարի պէս հետեւել են իւրեանց առաջնորդին, թէև դէպի փնտս առաջնորդած լինի, փնտսակար խորհրդի և գործի մէջ միաբանոււմ են Հայեր, իսկ օգտակարի մէջ եսութեան գրոշակ են պարզել:

ԳԱՏԻՇՈՅ.

Երբ դուք բոլորդ միաբանել էք պատերազմել, մեր հարկադրուած եմք հետեւել ձեր խորհրդին, թէև փնտս լինի հայրենեաց և ազգին, Ուրեմն կարգադրեցէք զօրքն ինչպէս և կամիք:

ՎԱՐԴԱՆ.

Պարգադրութիւններն և զօրաբաժնի զօրապետներ ընտրելն քաջ նիզակակցացդ է պատկանում, որ հայրենի կարգաւ, պատուով և իշխանութեամբ վեր էք Մամիկոնեան տոհմից:

ԱՐՏԱԿ, ՀԱՄԱՅՆԱԿ, ԳԱՐԵԳԻՆ.

Ձեր ընտրութեանը մեր յօժար և համաձայն եմք, վասն զի մեր մեր յօժար կամքը զքեզ ընտրել եմք մեզ առաջնորդ և գլուխ:

ԳԱՏԻՇՈՅ ԵՒ ՏԻՐՈՅ.

Որովհետև բոլորի կամքն այն է, որ դուք ինքնահաճ ընտրութիւն աւնէք, մեր ևս համաձայն եմք ձեր ընտրութեանն:

ՎԱՐԴԱՆ.

Քաջազն Տեառք, ես ձեր խորհրդով և հաւանութեամբ կամենում եմ այսպէս կարգադրել. « քանակը շորս զօրաբաժնի լինի, Ա. զօրաբաժնի զօրապետ լինի Ներշապուհ իշխան Արծրունեաց և նորա օգնական Արտակ իշխան Մոկաց, և միւս նախարարը Արծրունեաց և Մոկաց իւրեանց գնտնորդն և համաժողովորդն՝ հանդերձ կամաւորներով արանց և կանանց նոյն աշխարհաց: Բ. զօրաբաժնի զօրապետ լինի Խորէն Խորխոռունի և նորա նիզակակց՝ Ներսէճ քաջբերունի իւր գնտնորդն ու կամաւորներով: Գ. զօրաբաժնի առաջնորդ լինի Թաթուլ Վանանդեցին, նորա օգնական լինի Տաճատ Գնթունին իւր գնտնորդն ու կամաւորներով: Իսկ Գ. զօրաբաժնին ես վեր կառնում և ինձ օգնական՝ Արշաւիր Արշարունին և իմ եղբայր Համազասպեանն: Հաւան էք այս ընտրութեան:

ՀԱՄԱՍՏԱՍՊԵԱՆ, ԽՈՐԷՆ, ՀԱՄԱՅՆԱԿ, ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՒ ԱՐՏԱԿ.

Այո՛, այո՛, արդար ընտրութիւն:

ԳԱՏԻՇՈՅ ԵՒ ՏԻՐՈՅ.

Արծրունեաց, Քաջբերունեաց և Վանանդայ իշխանները ներկայ չլին, ստացան աւագութեան պատիւ, մեր երկուքս իբրև տկար և անարգ, յետաձգեցանք:

ՎԱՐԴԱՆ.

Աւագութեան պատիւն արդէն ունիք ըստ հայրենի կարգին, իսկ այս պատերազմի մէջ աւագ և կրտսերն նոյն պատիւն ունին, իւրաքանչիւր ոք իւր սրտի և յօժարութեան համեմատ վարձ կստանայ երկնաւոր Հանդիսադրէն, մարմնաւոր վարձուց ակնկալութիւն չկայ:

ՏԻՐՈՅ.

Եթէ յաղթենք, ո՞չ ապաքէն իւրաքանչիւր զօրապետն ըստ աւագութեան սասիճանի Պարսից բանակի աւարն պիտի ստանայ:

ՎԱՐԴԱՆ.

Թշնամեաց բանակի աւարն միմայն եկեղեցւոյ պայծառութեան և շինութեան պիտի պատկանի, յիշեցէ՛ հին Խարաբեղի յաղթութիւններն. մեր հարստութիւն զիջելու դիտաւորութեամբ չեմք պատկերազմում, մեր ամենայն ինչք և ստացուածք պիտի զոհենք հայրենեաց և ազգի պաշտպանութեան և փրկութեան:

ԱՄԵՆ ԲԸ (բացի Գառնիցից և Տիրոցից):

Այո՛, այո՛, թշնամեաց աւարն եկեղեցւոյ պայծառութեան և աղքատաց պիտի յիշեց պատկանի, և մեր ամենայն ինչք հասարակաց լինի:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Ուրեմն տեսէք, իւրաքանչիւր որ ձեր գնտի մէջ ինչ պակասութիւն տեսի, հոգացէք, կամաւորաց զէնք և զլահ տուէք:

Ա. Մ. Ե. Ն. Ք. Բ.

Արդէն հոգացել եմք այդ պակասութիւններն մեր իւրաքանչիւրի սեպ-հականութիւնից:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Ուրեմն առանց յապաղելու այսօր իսկ դէպ ի Տղմուտ գետ, Արտաշու-գաշտ յառաջ խաղանք, բռնենք ամրութիւններն, բանակն պաշտպանողական զրից մէջ պահենք, շնորհներ որ պիտի Պարսիկն ոտն կոխի Հայաս-տանի սուրբ հողի վերայ, որ մորեխի պես փչացնուան ընտիր հացաբոյ-սերն, Համապասպեան, աստ Թովսէփ Կաթուղիկոսին, որ պատրաստ լինի այսօր ճանապարհ ընկնելու Խաչիւ և Աւետարանաւ բանակի առաջ, ինչ-պէս ի հնումն Մովսէս, Յեսու Տապանակ ուխտիւ, իսկ ի նորումն Ներ-սէս Նպատ լերան վերայ, որովհետեւ մեր Ս. Հարց աղօթքը զէնքից աւե-լի զօրաւոր է, և աստ որ բոլոր նիզակակիցներս միաբան են մինչև ի մահ պաշտպանել կրօն, ազգ և Հայրենիք:

Հ. Ա. Մ. Ա. Զ. Ա. Ս. Պ. Ե. Ա. Ն.

Թովսէփ Կաթուղիկոսը Աւանդ երիցու և եկեղեցական բոլոր դասու հետ արդէն կազմ է և պատրաստ, Ձեր խորհրդի վերջին վճռին է սպասում, Աւանդ երեց այս գիշեր մինչ ի լոյս զօրաց մէջ շրջելով մի առ մի քաջա-լիրել է և սրտապնդել իւր ճարտար լեզուով, գրեթէ ամենայն զօրք սո-վորել են Ս. Գրոց մէջ պատմուած քաջ նահատակաց պատմութիւններն և հրամայել է որ երկչոտներն, թերահաւատներն և ահամայ կամ առ երեսս եկող կամաւորներն ազատութեամբ դուրս գան բանակից. և շատ քչերն զանազան պատճառանք հեռացան դէպ ի կորստական բաղանիք:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Քաջ նիզակակիցք իմ, դուք ևս հրամայեցէք ձեր գնտի մէջ եղած թե-րահաւատներին և վախկոտներին ազատութեամբ դուրս գալ բանակից, ոչ որ շատիւ է նոցա, վասն զի մեր յոյսը բաղմութեան վերայ է, մեք Գէտեօնի ընտրութեանը հետեւելու ենք, սուր Տեառն և Գէտեօնի պիտի առաջնորդէ մեզ ցրուել թշնամեաց բազմութիւնն:

Գ. Ա. Տ. Ի. Շ. Ո. Յ.

Ուրեմն ահամայ եկողներն առանց բռնութեան պատահելու, կարող են շմասնակցել պատերազմին:

Ա. Մ. Ե. Ն. Ք. Բ. (բաց ի Տիրոցից):

Այո՛, այո՛, թերահաւատներն, երկչոտներն և անմարաններն կամ ա-համայ եկողներն ազատութեամբ դուրս թող գան, ոչ որ շարքիէ նոցա:

Գ. Ա. Տ. Ի. Շ. Ո. Յ. Ե. Ի. Տ. Ի. Ո. Յ.

Մեր չկամք մասնակցել Հայրենեաց և Ազգի կործանման և զուր ար-եան, (չեմք):

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Շատերն են հրաւիրուած, բայց քչերն են ընտրուած, ասում է Յիսուս:

Հ. Մ. Ա. Յ. Ե. Ա. Ն.

Ուրեմն Հաւաքածներից ընտրութիւն անել, խոտաններ մերժել և բարիներ ընդունել, Յիսուսի հրամանն է: (Վահագն չեմք):

ՏԵՍԱԼՈՆ. Գ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՎԱՀԱՐԱՄ.

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

Տեառք իմ, Ատրպատականից եկաւ Ահաճան Գնունին, նա քաջ լրտե-սել է թշնամեաց բանակն, պատմեց Թովսէփ Կաթուղիկոսին իւր տեսած-ներն և ահա գալիս է ձեզ մօտ:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Ահա՛, աստ որ ժողովը ցանկանում է լսել նորա տեղեկութիւններն, թող ներկայանայ:

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

ԽՈՐԷՆ.

Ահաճան Գնունին իւր իմաստուն հնարագիտութեամբ շատ կարեւոր գոր-ծերի ականատես եղած կլինի, սպասենք նորա տեղեկութեանց:

Հ. Ա. Մ. Ա. Զ. Ա. Ս. Պ. Ե. Ա. Ն.

Ահաճանի . . . բայց ահա և ինքն Ահաճան. (Վահագն չեմք):

ՏԵՍԱԼՈՆ. Ե.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՎԱՀԱՐԱՄ.

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

(Ուրեմն ելելով հաթուր-է և հանի), ողջ է գալուստ քո. փառք, որում վայելէ պատիւ և փառք:

Ա. Մ. Ե. Ն. Ք.

Յաջողութիւն, յաջողութիւն:

၁။ ယူနိုက်တက်ကီုဂျီးယား

Պատուական Տիարքը, եւ յաջողեցայ մտնել Պարսից բանակի մէջ իբրեւ Վասակի կուսակից, բոլոր բանակն և նոյն իսկ Մուշկան Նիսալաւուրտը թերահաւատումէ յաղթութեան, մեր միութիւնը մեծ երկիւղի մէջ է գցել թշնամուն. Վասակ յայտնեց իւր կուսակցաց, որ Միհրնբոսէ՛հի ձեռք ստացել է Հայոց վերայ թագաւորելու իշխանութիւն և զինի յաղթութեան կստանայ թագ և գաւազան, Միհրնբոսէ՛հ գնաց արքայի մօտ և բոլոր բանակն յանձնեց Մուշկան Նիսալաւուրտին և Վասակին, նոքա կարգադրեցին բանակն, կատաղի փղերն խումբ խումբ բաժանեցին Արտաշրի առաջնորդութեամբ և իւրաքանչիւր գազանին երեք հազար սպառազէն, բոլորի ուշադրութիւն պիտի լինի Վարդանի զօրաբաժնի վրայ յարձակել պատրաստեցան զալ Արտազու զաշտ և յարձակողական զիւր բռնել հրամայեցին զօրաց անխնայ կոտորել արք և կանայք, ծերք և մանկունք, հրոյ ճարակ անել եկեղեցիներն, իսկ Վասակ խաբում էր իւր կուսակիցներին թէ, Յազկերտ կրօնի ազատութիւն է տուել, բայց Վարդան և իւրայինք կաշառուած Յունաց կայսերից՝ ապստամբել են, նաև խոտացաւ ուրացողներին և միամտութեամբ իրան հետեղներին թէ, հին նախարարաց տոհմը պիտի ջնջուի և նոր նախարարաց տոհմեր պիտի նշանակին իւր թագադրութեան օրը, նոքա պատրաստեցան յառաջ խազալ, եւ փութացի Հայաստան, Տղմուտի մօտ պատահեցայ մի Պարսկի և մի Հայու, նոցա պատ ի պատ հակասական խօսքերից գուշակելով որ լրտես էին, երկուքին ևս Տղմուտին յանձնեցի, և ահա նոցանից խլածս մատնութեան և դաւաճանութեան նամակներն, (Եւրոպ. վարդապետն):

ԱՄԵՆ ՔԸ.

Կեցցէ՛ Լաճան Գնուենի:

ᄃᆞᆫ ᄇᆞᆫ ᄇᆞᆫ ᄇᆞᆫ

(Յոյս պաշտել համարել լաւբերական էնին) պատուական նիզականիցք, տեսէք
Վաստակայ մատանու վաւերական կնիքն, (Քիւս քիւս քիւս քիւս)

ᐱ ᐸ ᑲ ᓂ ᔪ ᓂ.

Այո՛, դաւաճանի կնիքն է, կարդացէք:

4. 5. 6. 7. 8.

(Կը Լորբայ) «Վասակ նորապսակ արքայ Հայոց, պաշտպան Հայրենեաց, իմ սիրելի Տիրոց իշխանին Բագրատունեաց և Գաղիշոյ իշխանին Խոռխոռունեաց ողջօղջն:

Այսօր Միջնորդական ՀրամանաՑուցիչի անունից զիս թագաւոր
Հայոց, ես զձեզ ինձ հաւատարիմ ճանաչելով և միանգամայն հոգատար
Հայրենեաց, խոստանում եմ յետ յաջորդեալ զձեզ (Գաղի-

չոյ) ընդհանուր սպարապետ և (Տիրոց) Թագադիր Սիւնեաց Թաքաւորաց, աշխատեցէ՛ք զօրաբաժիններ ձեր իշխանութեան ներքոյ առնել, և ճակատամարտի ժամանակը ձեր կուսակիցներով շփոթութիւն գցել բանակի մէջ, յաղթելու փողեր հարկանել, խոյս տալ, մեր կողմն անցնել, եթէ հնար է՝ նոյն միջոցին Վարդանին և իւր համախոհներին վտանգելու կամ մեր ձեռք գերի գցելու միջոցներ գտէ՛ք։ Իսկ եթէ այս շտապով ձեզ, գոռացէ՛ք թէ « Վարդանն ընկաւ » . վերջապէս ամենայն տեսակ հնարքներ հնարեցէ՛ք իմաստութեամբ, որպէս զի առանց բազում արիւնհեղու-թեան կարող լինինք հասանել մեր նպատակին » :

Յաւաջինն ամի թողաւորութեան Սիւնիոց.

$\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$

[illegible]

U. U t 6 P.

Սնիճեալ լինի Վասակայ և իւր կուսակցաց յիշատակն:

4. 5. 6. 7. 8.

Համադասարկեան, փութա բռնել Գատիշոյ և Տիրոց դաւաճան իշխան-
ներն:

ՀԱՄԱՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Աորջին մատենիչք Հայրենեաց. (ԿԸ ԴԴԷ).

ᐱ ᕐ ᑦ ᕐ ᕐ

(Յոյս իրար ղեռնակել) Տեսէք նաև Զանգակ և Պետրոս սուրացող քահանայից կնիքներն:

ሀ. ሆ ኑ ቶ.

(ԴԷԿԵՄԲԵՐ ԻՆԴԵՔՍ) ԱՅՈՒՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՆԻՔՆԵՐՆԻ Է ՄԱՍԽԻՔԶ ձԵՆԱՊԱՐԿ-
ՐԱՆ ԿՆՆՈՒՄ

4. 11. 1965

(ԼԵՀԻՐԴՈՅ) «Զանգակ և Պետրոս Երէջք Սիւնեաց, Մոզպետ և Ատրուշանապետ մեծին Հայաստանի՝ Սահակ Սարկաւազի Սիւնեաց ողորդն:

Այսօր պատիւ ունեցանք ներկայանալ Միհրներսէճին և Նորա հրամանով կարգեցանք մոգպետ և ատրուշանապետ Հայոց, բոլոր Հայ քահանայից ինչք և ստացուածք, կանայք, հարսուներ և աղջկուներ մեզ պարգեւից, մէք իրաւունք ունիմք ասլ ում որ կամենանք, զքեզ կարգում ենք Ատրուշանապետ Արտաշատու, և Նոյն տեղի բոլոր քահանայից ստացուածք և նոցա աղջկուներ և հարսուներ և կանայք քեզ սեպհականութիւն միայն թէ աշխատիր եկեղեցականաց և նախարարաց մէջ խռովութիւն գցել, նոցա միութիւնն քանդել և միմեանց կասկածելի ցոյց տալ. վկաներով հաստատեցէք, որ Յովսէփ Վաթուղիկոս, Սահակ Եպիսկոպոս և Ղևնդ երեք կաշաուել են Յունաց կայսերից և կամենում են Հայոց եկեղեցին միացնել Յունաց եկեղեցոյ հետ, որի համար ապստամբել են Արեւոյ դռնից:

Վերջապէս աշխատեցէք երկպառակութիւն զցել Վարդանայ զօրաց մէջ, որպէս զի կարողանանք յաղթել և մեր նպատակին հասանել: Թերևս քիչ օրից յետոյ կտեսնուինք»:

Զանգակ Դոնայե Զայոց:

Պետրոս Կարբոնյան Զայոց:

Յառաջին ամի լուսաւորութեան Զայաստանի:

ԽՈՐԷՆ, ԱՐՏԱԿ, ՀՄԱՅԵԱԿ:

Պորչին անարժան Բրքիշոյի ձեռնադրած անարժան պաշտօնեայք:

ՏԱՃԱՏ:

Գնամ որոնել ամբարիշտ Սահակին: (Կը Դէնէ):

Վ.Ա.Ր.Գ.Ա.Ն:

Նախ դաւաճաններն ձեռքաւորել և ապա յառաջ խաղալ: (Հաւաքողաբար ինքն ինքն):

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ:

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ:

ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ:

Տեաք իմ, Գաղիշոյ իշխան անմիջապէս խոյս տուել է դէպ ի Պարսկաստան իւր գնտովն, միայն յաջողեցայ բռնել Տիրոց իշխանին, կամենում էի բանտարկել: Վ.Լոնդ երեց վրայ հասաւ և հրամայեց իսկոյն քարկոծեցին:

Ա.Մ.Ե.Ն.Ք:

Պորչին մատնիչք Հայրենեաց:

ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ:

Յովսէփ Կաթուղիկոսն և համայն եկեղեցական զասն կազմ է և պատրաստ յառաջ խաղալու:

Վ.Ա.Ր.Գ.Ա.Ն:

Օ՛ն և մէք: (Վահրամ ինքն ինքն):

ՏԵՍԱՐԱՆ Է:

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ:

Վ.Ա.Հ.Ր.Ա.Մ:

Քաջազուն Տեաքը բանակի մէջ գտայ մի Պարսիկ լրտես, զոհեցի ատուշանին, ահա նորանից խլածս նամակն:

Ա.Մ.Ե.Ն.Ք:

Սեպեմբ քաջ Վահրամ:

Վ.Ա.Ր.Գ.Ա.Ն:

(Նախ Քայ Կանէ) «Ահա և Սահակ սարկաւազի դաւաճանութիւնն (իւր կարգայ) Սահակ սարկաւազ Սիւնեցի, քաջին Վասակայ պաշտպանին Հայրենեաց խնդալ»:

Այլ ևս զուր է աշխատել քանդելու Վարդանայ բանակի միութիւնն. աշխարհականք և եկեղեցականք միացել են ինչպէս մարմին և հոգի, ամբողջ Հայ ժողովուրդ իւրեւ Աստուծոյ պատգամ է ընդունում Յովսէփ Կաթուղիկոսի և Վ.Լոնդ երեցու հրամաններն: բոլոր իշխաններն լսում են Վարդանին, բանակն այսօր յառաջ պիտի խաղայ դէպ ի Արտազուղաշտն, և այսօր բոլոր կասկածաւորներին խուզարկում են: Վարդան իւր ազատ կամօք զօրքն շորս մասն բաժանեց, մեր կուսակիցներին ոչ մին զօրաբաժնի զօրապետութեան պաշտօն չստացաւ, Գաղիշոյ և Տիրոց իշխանաց աշխատանքներն զուր անցան, Զանգակ և Պետրոս քահանայք կրկին չզառնան Հայաստան, անշուշտ կրունուին, նոյնպէս և զուր խնայեցէք ձեր անձին վեհազուն Տէր, կրկին չմտնել Հայոց բանակի մէջ»:

Սահակ Սարկաւազ Սիւնեցի:

ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ:

Ո՛հ, Հայաստանի ներքին թշնամի մատնիչներ ի եղեռնադործութիւնք աւելի վտանգաւոր են քան Յաղկերտի և Մոզպետի չարիքներն:

Վ.Ա.Ր.Գ.Ա.Ն:

Զի՛ք, չի՛ք վատաց, չի՛ք յաջողու՛ած,

Յերկնից գոչէ որ Էնն Աստուած:

Մեռցին մատնիչք մարդկան Վասակ,

Սուտ քահանայք Պետրոս Զանգակ:

(Պետրոս և Զանգակ Կահանայք ինքն ինքն):

ՏԵՍԱՐԱՆ Ը:

ԱՌԱՋԻՆՔ, ԶԱՆԳԱԿ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ:

ԶԱՆԳԱԿ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ:

Ողջոյն ձեզ քաջազունք Հայոց:

Վ.Ա.Ր.Գ.Ա.Ն:

Ի բաց ի բաց, մատնիչք Հայրենեաց, Իսկարովտացիներ. բռնեցէք այդ որոմեացաններին:

ԶԱՆԳԱԿ:

Միք չեմք որոմեացան, այլ քարոզող բանին ճշմարտութեան:

ՊԵՏՐՈՍ:

Ախոս, որ առանց կարգալու մեր սիրտը, դատէք մեզ յանիրաւի:

ԽՈՐԷՆ:

Շղթայի զարնուին այդ խաբեբայ մատնիչներն, ձեր որտեղը մատնան սատանայի են և միայն Սաղայէլ կարող է կորդալ: (Երկու զինուոր ձեր ինքն ինքն, շղթայ ինքն ինքն Պետրոսն և Զանգակն Վահրամ օգնութեամբ):

Չ Ա Ն Գ Ա Կ .

Մեր Գրիստոսի փոխանորդներ ենք, զուր բնու իրաւունք չունինք Աստուծոյ օծեալին ձեռք մխել, մեր իշխանութիւն ունինք Յիսուսից՝ կապել և արձակել ձեր հոգին և մարմին, մեր կապածն կապումէ երկնքում և արձակածն արձակում է, զուր մեզ չլսելով և արհամարհելով Յիսուսին չէք լսում և արհամարհումք:

Պ Ե Տ Ր Ո Ս .

Դուք ուրացող մտրապաշտներ, զնացիք Պարսկաստան, ուրացայք զՔրիստոս, կրակ պաշտեցիք, այժմ ևս միացած Յունաց հետ, ապստամբում էք և զուր կոտորումք ժողովուրդ, անխնայ և նըղովիւ լինիք:

Վ Ա Ր Դ Ա Ն .

Պապանձկեք անզգամ մոգեր, ձեզ նման գայթակղիչների պարանոցներից մի մի մեծ քար կտնել և ծովու յատակն իջնցնել Յիսուսի հրամանն է:

Հ Ա Ս Յ Ե Ա Կ .

Երբ մեր չհետեւինք Սմբատ Բագրատունւոյն, այս մատնիչներին Մեհրուժանի շամիրէ պսակաւ պսակելու, մեր Հայրենեաց կը մեռանք, զուր գայթակղութեան քար պիտի դառնան և շատերի կորստեան պատճառ պիտի լինին:

Չ Ա Ն Գ Ա Կ .

Մեր ի սէր Գրիստոսի և փրկութեան Հայրենեաց պատրաստ ենք կրել ամենայն հալածանք և նախատինք, բայց զուր ուրացողներ, խնայեցէք անմեղների տրեան, որոց պարտական պիտի լինիք Աստուծոյ առաջ, թողէք որ փոքր ինչ ցամաքին Հայաստանի լեռներն և դաշտերն Հայոց արիւնից, զուր մի՛ պատերազմիք, այսօր Վասակ հրովարտակ ստացաւ Յազկերտից, կրօնի ազատութիւն և ամենայն յանցաւորաց կատարեալ ներողութիւն է շնորհել, Պարսից զօրքն եկել է Վասակին թագաւոր կարգելու, զուր եթէ սիրումէք Հայրենիք, Ազգ և Կրօն, սիրով ընդունեցէք մեր Հայկազուն թագաւորներին, առանց ետութեան և անմիաբանութեան կործանիչ նըպատակին և գաղափարին հետեւելու:

Վ Ա Ր Դ Ա Ն .

Անզգամ խորերաներ, Վասակայ պիղծ դիակն անգամ չի արժանանայ Հայաստանի հողի մէջ թաղուելու, ամաչեցէք ձեր այս դաւաճանող նամակներից (ցոյց կը տայ նամակներն):

Չ Ա Ն Գ Ա Կ .

(Նամակի փայտեւել) Այդ մեր զրածներ չեն, և մեր կնիքներ չեն, խարդաւաններ է, կը բողբոջեն մարդկան և Աստուծոյ առաջ:

Պ Ե Տ Ր Ո Ս .

(Նամակի փայտեւել) Ոչ իմ գիրս է և ոչ կնիքս, խարդախ կնիք է, Վասնից երիցու գործն է, կը բողբոջեն Աստուծոյ արդարութեան:

Չ Ա Ն Գ Ա Կ .

Չորանայ ձեռն, որ միշտ զորում Յանէ Հայոց անդատաներ:

Կուրանայ աչքն այն վատապետ,

Որ սպասէ պտուղն քաղիլ:

Հ Ա Ս Յ Ե Ա Կ .

Ամթի, ամթի ձեր վատ ճակտին,

Որ միշտ սիրէք զբաժանու մն:

Բաժանեցէք զուր մեր մէջից,

Որ նախատինք էք Հայ անուան:

Դ Ա Ր Ե Գ Ա Ն .

Միայն բանիւ լոկ ազգասէր

Չեանայք զուր կեղծաւորներ,

Ապախիւն չար աղուէտներ,

Մատնիչք ազգի, անարգ ցեղեր:

Վ Ա Ր Դ Ա Ն .

Կորչին մատնիչք մարդպան Վասակ,

Սուտ քահանայք Պետրոս Զանգակ

Եւ գործակից նոցին Սահակ,

Պիղծ մեհնիւն վատ սարկաւագ,

Անհրապարհ ան յիշատակ:

Փութով բանտարկեցէք այդ ազգուրաց, կարգընկէց դաւաճաններին, յետ յաղթութեան ընդհանուր դատաւարանաւ քննելու:

Պ Ե Տ Ր Ո Ս .

Ափսոս, որ չէք ճանաչում ազգի և Հայրենեաց օգուտն, զուր ձեր անմիաբանութեամբ և ետամուրթեամբ կործանումէք Հայրենիք, Ազգ և Կրօն, չլսելով Հայրենասէր Վասակայ:

Վ Ա Ր Դ Ա Ն .

Հեռացէք անզգամներ, եթէ մեր չխարս էինք Վասակայ սուտ երգմանց և կեղծասրբութեանց, արդէն յաղթող հանդիսացել էինք այժմ, այն չարեաց վատաւ Վասակ, կամակից և որչ ստատանայի փառամով Վասակ եթէ չլինէր, զուր և Յազկերտ կրօնի խնդիրը մաքից անգամ չէր անցկացնում, նա իբրեւ Հայոց խօսքով խարեց Յազկերտին, որպէս զի յարգ գտնէր նորա մատ, տիրէր Հայոց, և Վարազվաղանից առնէր իւր վրէժն, նա արդէն կրկին և կրկին փորձուել է, Աստուծոյ և մարդկան կշիւց ու փորձաքարից անցել է և ցոյց է տուել իւր ժանգոտութիւնն:

Չ Ա Ն Գ Ա Կ .

Երբն ձեր ի գլուխ ձեր եղիցի, մենք անպարտ եմք անմեղ տրեան, Հայ-

ընենաց կործանման, մեր արիւն ևս խառնեցէք զուր թափած արեանց
հետ, որ բողոքէ Աստուծոյ արդարութեան ի վրէժխնդրութիւն:

ՎԱՐԴԱՆ.

Բաւական է զառանցել, Վահրամ, հեռացրէք այդ ոշխարազգեստ դայ-
լերին: (Վահրամ և երէմ- զինքներէր դուրս եւ քանդակէ և Պետրոսին):

ՁԱՆԳԱՅԵՒ ՊԵՏՐՈՍ.

(Դանից) Պատմութիւն և ապագայն պիտի վկայեն մեր արդարութեան
և ձեր անիրաւութեան: (Կը ձգէ, Տաճար կ'առնէ):

ՏԵՍԱՐԱՆԹ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՏԱՃԱՏ.

ՏԱՃԱՏ.

Տեա՛րք իմ, Սահակ սարկաւազը անմիջապէս խոյս է տուել դէպի Պարս-
կաստան Գաղիլլոյի գնտի հետ. մեր յառաջապահ զօրքն Առանձար Ամա-
տունու առաջնորդութեամբ մեծ ջարդ է տուել Պարսից հրոսակներին
յայտկոյս Տղմուտի, ուր եկած էին աւար յափշտակելու:

ՎԱՐԴԱՆ.

Օ՛ն ուրեմն և մէք, թող հարկանեն փող արշաւելոյ, թող ծածանի
Խաչի զրոշակը: (Վահրամ կը ձգէ):

ՏԵՍԱՐԱՆԹ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ.

ՎԱՀՐԱՄ.

Տէ՛ր իմ, տիկին Գետրիկ Վարդ մանուկ զրկած Տարօնոյ կամաւոր զօրա-
կամբի և կանանց հետ բանակի մէջ մտաւ, եւ ճանաչեցի նորան, բայց
խնդրեց, որ չյայտնեմ ձեզ, որ միգուցէ արգելք լինիք իւր նպատակին:

ՎԱՐԴԱՆ.

Ո՛չ, ո՛չ, եւ չեմ զրկում զինքն լուսեղէն պսակից, կարօղ է իրագործել
իւր նպատակն, դորանով նա ցոյց է տալի թէ Վարդանայ արժանաւոր ա-
մուսին է. կանանց յարմարաւոր զէնքեր բաժանիւր Վահրամ և Գետրիկին
Վարդի հետ տա՛ր Համազասպեանի վրանը, հոգա ճանապարհի պակա-
սութիւններն:

ՎԱՀՐԱՄ.

Հատ բարի: (Կը ձգէ):

ՎԱՐԴԱՆ.

Փողեր հնչւին, բոլոր զօրագլուխներն և պաշտօնականներ հաւաքեն խա-
չաղրոշի տակ վրանի հանդէպ, (Խաչի Գրչաչ կը բացէ, փողեր կը հնչեն, յո-
րադէպներ երթելով կը գնեն կը հաւաքեն վրանի տակ, նոյա փեղ կը հարեն և բոլոր
նախարարք բացն Վարդանից):

ԵՐԳ.

Քաջին Հայկայ նա է զաւակ,

Մեր սուրբ կրօնին նա է հպատակ,

Որ զանձն զոհ տայ իւր ազգին,

Նորա լեզուին և կրօնին:

Կեցցէ կրօն Քրիստոսական,

Մեռցին սոսիւք մեր յաւիտեան,

Կեցցեն հլու Հայկայ որդիք,

Մեռցին ըմբոստ մեր թշնամիք:

Կեցցեն պաշտպանք մեր կրօնին,

Մեռցին նենգողք Հայոց ազգին,

Կեցցեն քաջիւր, մեռցին վատեր,

Մեռցին Վասակ և զրժողներ:

Կեցցէ սուրբ սէր և միութիւն,

Կեցցէ Վարդան մեր քաջագուն,

Կիզակակիցք իւր համազոյն,

Կեցցեն պաշտպանք եկեղեցւոյն:

Կեցցէ կրօն մեր լուսատու,

Կեցցէ Աթոռն Արարատու,

Կեցցէ յաւերժ Հայկայ ոգին

Ոստին առցէ զԵրեւոյ բաժին:

ՎԱՐԴԱՆ.

(Բաբէր և Խրեֆոյ յայնդ) Սիրելի ընկերակիցներ, ձեզ հետ շատ պատե-
րազմեհի մէջ մտել իմ, շատ անգամ յաղթող հանդիսացի եմք և մե-
ծամեծ պարգևներ ստացել եմք մահականացու թագաւորից, բայց այս պա-
տերազմը անմահ թագաւորի հրամանաւ է, աւելի պարտաւոր եմք քաջու-
թեամբ նահատակել, չվախնալով հեթանոսաց բազմութիւնից: Յիշեցէք
Գեղէօն, յիշեցէք Մակաբայեցիք, յիշեցէք մեր նախահայրն Հայկ, յիշե-
ցէք մեր յաղթութիւնն Աղուանից մէջ. այս ամենը Յիսուսի յաջողու-
թիւնն էր միայն, յիշեցէք, որ մէք այս նպատակի համար առ երեսու ուրա-
ցանք մեր հաւատք Պարսից դուռն, որպէս զի Հայաստան վերադառնալով
և ձեզ հետ միանալով փրկէիք մեր եկեղեցին, և մեր արիւնով լուանա-
լիք մեր ուրացութեան կեղտն: Քաջ ընկերակիցք իմ, այս մեծ բազմ և
պատիւ է մեզ, Աստուծոյ օրինաց վերայ դնել մեր անձներ, և ստանալ
երկնքում անթառամ պսակ, իսկ երկրի վերայ բարի անուն: Թէ յաղ-
թենք և թէ յաղթուենք վարձք կստանանք, աշխատենք յաղթել և ազա-
տել մեր եկեղեցին հեթանոսաց ձեռքից, որ կամենում են ասորւշան դար-
ձուցանել և մեզ և մեր որդիք մոխրապաշտ անել, հոգւով և ազգութեամբ
կորուստանել, ջնջել յերկրէ Հայ անուն և Հայ եկեղեցին:

ՉՕՐԱՊԵՏԻՐ.

Ի սէր փրկութեան Հայրենեաց, Ազգի և Կրօնի պատրաստմբ և ուրախ
մեր արիւնը թափելու:

Վ Ա Ր Գ Ո Ն.

Օ՛ն ուրեմն դէպի ս. պսակ (խնէն քող հարկանել և երգել):

Ե Ր Գ.

Երբ մարտիկը դու Հայկազեան,

Ի զէն, ի հազմ, ի գուպար,

Զվոհմակ զիւաց պիղծ Սասանեան

Վանել իրաց քաջաբար:

Վհատութիւն օն քաջ իրաց,

Ի մեր սրտից բարձցի թող,

Զի Աջ Էին Հօրն իբարձանց

Օճան բազկացս է յաղթող:

Գունդք աղու խուց վատասրտաց

Առցին զողումն, սարսափ յոյժ,

Պողովատիկ սուրբ զիւցազանց

Ի սիրտ նոցին խուժագուժ:

Օ՛ն անդր յառաջ,

Դուք կորովիք:

Անեղին աջ

Ձեզ զօրաւիք:

(Չօր և խնէն քող քրտնալ անցնել իւրեւն քրտնալ հեղեղով, վարդա-
սասան պարտից հանած քրտնալ քող քրտնալ):

Վարաճոյր Կեղև

(Վարաճոյրը ծառիւմ ծառիւմ օն և քրտնալ է « Էնի Էն Էն Էն » երգն, քե-
ր. քրտնալ քրտնալ քրտնալ):

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ Դ.

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Տղմուտ զետի ափան մօտ մի ապառաժուտ տեղ, ամպամած զիշեր է, լուսնա-
լուսինն երբեմն ամպի տակից զուրս է զալիս և երբեմն ծածկում:)

ԴՍՏՐԻԿ ԵՒ ՎԱՐԴ.

ԴՍՏՐԻԿ.

Ղուսնեանկ, տխուր սրտի սփոփանք, այսօր դու էլ խնայումես քո աղօտ
և մեռելատիպ լոյսը յուսաբեկ թշուառիս. դու ընկեր ես առանձնա-
կեացին և պանդխտին. կենացս մեջ ոչ մի զիշեր այսպէս
տխուր երեւոյթ չէր պատահել ինձ, ինչպէս այսօր. երեսուն տարի է Վար-
դանայ հետ միացրել է զիս Հայաստանի Հովիւ, իմ սկստայր և Հայր Սա-
հակ Պարթև Հայրապետ, երեսուն տարի է Սոխակ Վարդանայ բոյն եմ
դարձել, երեսուն անգամ հազիւ Սոխակն իւր զայլայլիկներով զուարճա-
ցրել է ինձ, Հայրենեաց պիտոյքը միշտ ստիպել է Վարդանին թափուր
թողուլ մենարանս, առագաստս, միայն սիրուն ձագուկներս սփոփել են
զիս, բայց այսօր իմ միակ Վարդա, որից Սոխակի սէրն է բուրում, աշ-
քիս խորթ և օտար է թուում. մոռացել եմ ծնողական գուլթն.
(հարգանք է վարդին). անհիշ, ո՛ր եմ ես, ո՛ր եմ թափառում, Աս-
տուած իմ, բոլոր բնութիւնն այսօր սուգ է զգեցել, (առա՛ջ է որդիւնդ
յայնէր, երեսուն է քայլակ), ահեղ փոթորիկ, անսովոր որոտումն և կայծակ
սարսափ են գցում անշունչ արարածներին անգամ. իսկ մի քայլ այն
կողմը՝ Տղմուտն իւր տխուր և արիւնոտ կոհակներով է ողբում, խշռում.
. ծաղիկներից և խոտերից արեան հոտ է բուրում, վիրաւորներին
վերջին հռնդիւն և հառաչն օսկորներս են զողացնում. ոչ մի կենդանի
շունչ չեմ լսում. դատարման փողերն վաղուց լուր են, զիակապուտները
քաշւեր են. այրի կանայք աւար են գնացել թշնամեաց, Տղմուտի մեր-
ձակայք աւարայրի անուն են ստացել, այրի է Հայաստան, այրի են
Հայ տիկնայք:

Վ Ա Ր Գ.

Մայրիկ, ես միտում եմ . . .

ԴՍՏՐԻԿ.

(Ձեռնով վարդին) Ոչ մի աւետարեւր, ոչ մի բօթարեւր չերեկց, իմ պատ-
ւական տաքը Համազասպեանն և չերեկց, գուցէ և նա անհիշ,
Աստուած իմ, ինչ տխուր յիշատակներ են ծագում մտքումս

Վ Ա Ր Գ.

Մայրիկ, ես միտում եմ . . .

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

(Աւանդաբարձիկները) Վարդանայ ինձ պարզեած այս երկսայ-
րի սուրս այսօր շատ սրտեր խոցեց, շատերին արեւից զրկեց, բայց տխուր
բաղդս չներեց ինձ մտնել Վարդանայ զօրաբաժնի մէջ, տեսնել նորա
քաջութիւններն, միայն նորա առիւծաձայնն էի լսում, որ լեռներ էր թըն-
տացնում. . . Երբ թշնամեաց գունտը կանանց վերայ յարձակեցաւ ամենայն
կատաղութեամբ, ուր պսակ պիտի ընդունէի անշուշտ, եթէ Վահրամ չյա-
փշտակեր զիս, որ պահապան ճրեշտակի պէս դիտումէր իմ շարժումներս,
թերեւ Վարդանայ հրամանաւ Անգութ լուսնիակ, դուրս ել ամպի
տակից. գնամ ընկածների մէջ ման գամ, գուցէ, ա՛հ, տխուր յիշատակ.
Եւր է Հայոց բաղտն սւ արեն, իմ կեանքս և երջանկութիւնս ո՛հ,
Եւր է Վարդան Վարդան

Վ. Ա. Ր. Գ.

Մայրիկ, գնանք մօտ Վարդան, ես մրսում եմ, ցուրտ է, ինչի միայնակ
նստել ենք այս ապառաժի վերայ, գնանք Համազասպեանի վրանի տակ,
գուցէ Վարդան այն տեղ լինի, Համազասպեանն ասում էր ինձ թէ,
այսօր անշուշտ պիտի տեսնես Վարդանին.

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

(Վերաբերելով Գառնիկին) Որդեակ իմ Վարդ, սպասենք
փոքր ինչ, ա՛հա լուսինն ամպի տակից դուրս է գալիս, նա մեզ ցոյց կը
տայ թէ այժմ ուր է Վարդան:

Վ. Ա. Ր. Գ.

Միթէ Վարդան ամպերի մէջ է գնացել:

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Ո՛հ, տխուր զգացմունք՝ մանկական . . . որդեակ իմ Վարդ, այժմ քա-
մին կը բերէ մեզ համբաւ:

Վ. Ա. Ր. Գ.

Միթէ փոթորի՞կն է յափշտակել Վարդանին:

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Լսենք Տղմուտի խշշոցն, նա մեզ կասէ, թէ նա ուր է այժմ:

Վ. Ա. Ր. Գ.

Միթէ Տղմուտն է տարել Վարդանին:

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Որդեակ ոտնաձայն եմ լսում:

(Վ. Գառնիկին)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ .

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ .

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

Ծանօթ, այո՛ւ, ծանօթ է երևում ինձ այս ձայնը:

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Վահրամ, ես եմ, Դստրիկն եմ, ո՛ւր է Վարդան:

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

Ա՛հ, տիկին, վտանգաւոր է այս տեղը, զգուշացի՛ր. քո և Վարդի կե-
նաց, գնանք Համազասպեանի վրանի տակն:

Վ. Ա. Ր. Գ.

Վահրամ, ո՛ւր է Վարդան:

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

Ելէ՛ք գնանք, գուցէ այժմ նորան կը բերեն:

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Ո՛հ, ի՞նչ եմ լսում, նորան կը բերեն, Վարդան ինքն չի՞ կարող գալ,
նա վիրաւորւած է, նա ընկած է, ա՛հ

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

Մի՛ յուսահատիր Տիկին, վերքն անվտանգ է:

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Իսկ յաղթութիւնն ո՛ր կողմը շահեց, եկեղեցի՞ն թէ ատրու շան:

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

Յաղթութիւնը տակաւին անորոշ է, քաջք քաջաց հանդիպեցան, Մա-
տեան անմահ կարծեաւ գունդն քակտեցաւ, փղերից շատերն փնտսեցան,
Հայեր շատ հունձ ունեցան, Տղմուտն էլ շատ բաժիններ տարաւ ձկներին
Պարսիկ ղիականից, Հայ կանանց խումբը հրաշքներ գործեց, նոցա քաջու-
թիւնը Վարդանի աչքից չվրկացեց, երբ վտանգի մէջ պաշարւեցան, հրա-
մայեց Համազասպեանին պաշտպանել Հայ տիկնանց անձներ և պատիւն,
նորա հետ ճեղքեցինք թշնամեաց գունդն և ազատեցինք անփնաս. երբ դու
բոլորովին առնացած աջ և ահալ ղիականի էիր փոռում, յափշտակեցի
քեզ:

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Բայց ո՛ւր են մեր քաջեր, ո՛ւր է Վարդան, ո՛ւր է Համազասպեան:

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

Արեւը շուտ աճապարեց հեռանալ երկրից, որին յաջորդեց ամպամած խա-
ւար, զատարման փողեր հնչեցին երկու կողմից, մեր սիրելիք մթութեան

մէջ ծածկեցան, անգութ լուսնիակը ծածկեց իւր երեսը, չթողուց մեզ ստոյգ տեղեկութիւն ստանալ մեր քաջաց վերայ:

Վ. Ա. Բ. Գ.

Վահրամ, գնանք մօտ Վարդան:

Վ. Ա. Հ. Բ. Ա. Մ.

Այո, գնանք (էրէն է վարդին) Տիկին, գնանք:

Դ. Ս. Տ. Բ. Ի. Կ.

Գնանք, բայց ծնկներս ծալում են, սիրտս չի ցանկանում բաժանուել այս տեղից:

(Էրէն է, Համալսարանի լեռնէն)

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

Հ. Ա. Մ. Ա. Ջ. Ա. Ս. Պ. Ե. Ա. Ն.

Ո՛հ, չկայ և այս տեղ, ո՛ւր է նա, ո՛ւր է Դստրիկ, վրանը թափուր է, վեր է առել Վարդին, գնացել է... մի՞ գուցէ յափշտակել են Վարդին, Վարդան կանչում է Վարդին, կանչում է Դստրիկին, գուցէ վերջի պատուէրն է ունի կտակել, վերքը կուրծքին է ստացել, վերաբուծն անյոյս է առողջացնելու, (Վէ Էլ յառաջ է գնա՛մ, հառապանայ յայնք լսելով յետ է դառնում) հառաչանայ ձայներ եմ լսում, ... ո՛հ, մեր քաջաց ձայներն են, ... ո՛հ մեր վիրաւորեալ քաջ զօրապետներն են... լուսնեակ, բաց արա սև քօղզ (լուսնեակ դուրս է գալիս ամպի տակէն) թող որ վերջին անգամ տեսնեմ մեր քաջաց երեսները, տեսնեմ Վարդանայ պատկերն (լեռնէն վերադառնալով Վ. Գ. Բ. Գ. Ե. Ա. Ն.):

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ, ՎԱՐԳԱՆ, ԽՈՐԷՆ, ԳԱՐԵԳԻՆ, ՀՄԱՅԵԱԿ,

ՆԵՐՍԷՀ, ԸՐՏԱԿ, ՏԱՃԱՏ, ԱՐՄԷՆ ԵՒ ՎԱՀԱՆ:

Վ. Ա. Բ. Գ. Ա. Ն.

Արեւի զօրականը, թողէք որ փաքր ինչ հանգչիմք այս բլրակի վերայ, փառք է մեզ հայաստանի սուրբ հոգի վերայ ննջել... բերէք այս տեղ Դստրիկին և Վարդին, եթէ կենդանի են մնացել, եթէ չեն յափշտակել (լեռնէն դառնալով Վ. Գ. Բ. Գ. Ե. Ա. Ն.):

Հ. Ա. Մ. Ա. Ջ. Ա. Ս. Պ. Ե. Ա. Ն.

Աւաղ հայոց բաղդին և արեւուն, աւաղ անտէրունը հայաստանին:

ԽՈՐԷՆ ԵՒ ԳԱՐԵԳԻՆ:

Թէ մեր ընկանք, բայց մեր նպատակն յառաջ տարանք, Պարսիկն այլ ևս ոյժ չունի կռուելու, նորա կորուստն աւելի շատ է:

Ս. Ր. Տ. Ա. Կ. Ե. Ի. Ա. Բ. Ս. Ե. Ն.

Բայց մերն աւելի մեծ է, որ Վարդանայ արիւնն էլ խառնուեցաւ մեր զօհի հետ:

Վ. Ա. Բ. Գ. Ա. Ն.

Մի՛ վհատիք, տակաւին ողջ են քաջ նիզակակիցները շատերն, անվրնաս է եկեղեցին, որ արեամբ հիմնարկեցաւ և արեամբ պիտի հաստատուի մինչ ցվախճան աշխարհի:

ՏԱՃԱՏ, Վ. Ա. Հ. Ա. Ն. Ե. Ի. Ն. Ե. Բ. Ս. Ե. Ն.:

Ո՛հ, փառք քեզ Յի... սուս... մեր հա... սանք մեր նը... պա... տա... կին, (նշխարէն իւր լեռնէն դառնալով Վ. Գ. Բ. Գ. Ե. Ա. Ն.):

Հ. Ա. Մ. Ա. Ջ. Ա. Ս. Պ. Ե. Ա. Ն.

Ո՛հ, ահա քաղցր քուն ննջեցին Տաճատ, Վահան և Ներսէհ, նորա շուտ հասան իւրեանց նպատակին, փառաց յաղթանակին:

Հ. Ա. Մ. Ա. Ջ. Ա. Ս. Պ. Ե. Ա. Ն.

Աւաղ քաջաց հայոց, աւաղ պսակից զրկելոյս:

Վ. Ա. Բ. Գ. Ա. Ն.

Համազասպան, գնա, գտի՛ր Դստրիկին և Վարդին, ես այլ ևս ոյժ չունիմ նոցա մօտ գնալ, նոցա վերջին տեսութեան փափագս արգելում է հոգիս վերացս լայն դունից դուրս գալու, ընկերներս ննջեցին, ես չկամիմ բաժանուել նոցանեց, միատեղ մեղանջեցինք, ուրացանք, միասին պատերազմեցանք, միասին վիրաւորուեցանք, լուացինք մեր մեղաց կեղտն մեր արիւնով, միատեղ պիտի թաղուենք, միասին պսակ ստանալու մեծ յուսով: (Համալսարանի լեռնէն):

Դ. Ա. Բ. Գ. Ի. Ն.

Ո՛հ, ննջեցին և Արսէն և Արտակ (Արսէն և Արտակ ընդհանուր անշուք) բայց ահա մեր պսակներ (էրէն է իւր լեռնէն) դիտէ Վարդան, լուսեղէն պսակներ են իջնում, ահա պսակեցան մեր սիրելիք... ահա և մեր պսակներ... փառք քեզ Յիսուս, Վարդան, քո պսակն երկու է միմեանց զուգախառնած, դիտի՛ր Վարդան, (պալիւն է իջնում) Համալսարաններն):

Վ. Ա. Բ. Գ. Ա. Ն.

(Վէրէ Էրէն է) Այո, իմ պսակն երկու է միմեանց խառնուած, թերևս մին Դստրիկին է, այո՛, Դստրիկին է. Դստրիկ, արի՛ ստացիր պսակ անթաւամ:

(Գարեի, Համալսարանի, վարդ և վահան լեռնէն):

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե.

ԱՌԱՋԻՆՔ, ԴՍՏՐԻԿ, ՎԱՐԳ, ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ:

Դ. Ս. Տ. Բ. Ի. Կ.

Ո՛հ... աւաղ բաղդիս, ի՞նչ եմ տեսնում, Վարդան վիրաւորեալ, (լուրջ լեռնէն վարդան լեռնէն):

Վ Ա Ր Գ .

Հայրիկ, Հայրիկ, մեք շատ որոնեցինք քեզ . (էլիէլ վարդանի թիւիւն)

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

Մի՛, Դստրիկ, մի՛ լար, ես յաղթեցի, եկեղեցին ազատ է .

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

(Լաւլ) Յաղթեցիր, բայց շատ թանկ գնեցիր յաղթութիւնդ .

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

Եկեղեցին և Հայրենիք պաշտպանելու, ուրացութեան կեղտն մաքրելու համար դեռ շատ սակաւ էր իմ արիւնը .

Վ Ա Ր Գ .

Մայրիկ, մի՛ լար, ահա գտանք Վարդանին .

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

(Համբուրելով իմ վարդ, Հայրենեաց Վարդ լինիս անփութ, ապրի՛ր հայ հոգւով, Հօրդ յիշատակ և մօրդ սփոփանք լինիս .

Վ Ա Հ Ր Ա Մ .

(Ընկնելով վերայ Կիւրէնի) Ո՛հ, ընկել ես մեր քաջեր, (հաւաք) .

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Աւաղ, զրկեցայ թէ Վարդանից, և թէ պսակից, անգո՛թ Վահրամ, ինչի՞ յափշտակեցիր զիս այն հանդիսից, ուր պսակներ էր բաշխում հանդիսադիրն Յիսուս . քանի՛ քանի՛ հարսներ բաղդաւոր են ինձանից, որ իւրեանց փեսաների հետ միասին պսակ ստացան այսօր, իսկ ես Ս . Սահակայ Հարսն և աշակերտ, և քաջ Վարդանի կենակիցս չարժանացայ նոյն բաղդին . ա՛հ, ես շատ եմ կարգացել Շամուկէի պատմութիւնը, եւ յօժար էի Վարդանի հետ և զիս և Վարդս իմիասին զոհ հանել Հայրենեաց փրկութեան սեղանի վերայ, որի համար Տարօնից մինչ Արտազ փափազանք դիմեցի (հաւաք) .

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

Արդարեւ Սահակայ արժանի հարսն, Վարդանայ արժանաւոր ամուսին, կեցցե՛ս Դստրիկ, ես շատ գոհ սրտով կբաժանեմ քեզանից .

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Բայց ինձ ևս տար հետդ

Վ Ա Ր Գ .

Ո՞ր էք գնում, ես էլ կըգամ ձեզ հետ, ինձ էլ տարէք, (հաւաք) .

Վ Ա Հ Ր Ա Մ .

Համազասպան, ոտնաձայն թշնամեաց է (որո՞ք որո՞ւմ է յայտնի լընս) .

Հ Ա Մ Ա Ջ Ա Ս Պ Ե Ա Ն .

Քայլերը թշնամու են, իսկ բարբառներ Հայոց . . . լուսնեակ, սպասիր, մի՛ մտնիր ամպի տակ, Արեգակը լսեց Յեսուին, դու լսիր Վարդանին, (Քարէլ աճաճ էիւ՞մ չե՞մ թախա՞մ է լընս) .

Վ Ա Ս Ա Կ

(Հեռուէց) Անձնատուր, անձնատուր և զինաթափ .

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

Ո՞վ է այդ վատ արանց, Հայն մինչդեռ է Հայ և կենդանի, չէ անձնատուր, դէն ի ձեռին զիմէ իմաստ, (որո՞ք ինչե՞նէ պարտէ՞ց, զօրո՞ւմ է վերէնէն զիմէն է յե՞նէ պարտէ՞ց) .

Հ Ա Մ Ա Ջ Ա Ս Պ Ե Ա Ն .

(Գոչելով) Դժուր անձնատուր, ո՞վ վատք արանց (որո՞ք հանձն է զիմէն) .

Ի Ն Ն Ջ Ի Ն Ի Ո Ր Ք .

Օ՛ն ի վրէժ քաջ նահատակաց Հայոց (իւրիւն) .

Վ Ա Հ Ր Ա Մ

Զինաթափ, զինաթափ կամ հոգեթափ (իւրիւն) .

Դ Ս Տ Ր Ի Կ .

Ի վրէժ Վարդանայ, ի պսակ նահատակութեան (իւրիւն) .

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

(Կոփ խնայել, քայլ չէ կարգ) Կաց, դստրիկ, կաց, մի՛ . . .

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն .

Իմ հունձս սակաւ էր (որո՞ք հանելով պարտէ՞ց իմ խնայել, քայլ չէ իմէն) .

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

Կաց, Գարեգին, ննջում է և Խորէն .

Խ Ո Ր Է Ն .

Կա . . ցէք բար . . . եաւ . քաջք . . . փառք . . Յի . . սո՛ւս (իւրիւն) .

Վ Ա Ր Գ .

Հայրիկ, ձայն տանք քաջերին, հերիք ննջեն .

Վ Ա Ր Գ Ս Ն .

Այսօր շատ աշխատեցան, թող ննջեն ի քուն քաղցր .

Վ. Ա. Ր. Գ.

Ապա և դու շեփ ննջում, Հայրիկ:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Ցանկամ և ես ննջել, կէս գիշեր է, իսկ դու արթննում ես, յետոյ պիտոյ ես Հայրենեաց:

Վ. Ա. Ր. Գ.

Օ՛հ, լուսնեակն ամպի տակից դուրս եկաւ, բայց ի՞նչքան տխուր է (սրտիս արտաբերութիւնն է լուսնի յայտնիւն) Հայրիկ, գոռում, գոչում եմ լսում, մայրիկիս ձայնն է... ահա եկան (Համալսարան, Վահագն, զինուոր և Վահագն լուսնային լէռնէն):

ՏԵՍԱՐԱՆ 2.

ԱՌԱՋԱՆՔ, ԴՍՏՐԻԿ, ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ, ՎԱՀՐԱՄ:

ՎԱՍԱԿ ԵՒ ԶԻՆՆՈՐԲ:

ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ:

Ահա զոհ արեան քաջաց Հայոց, ահա թշնամին ազգի և կրօնի, (Վահագն յետեւի կապտեալներէն):

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Համազասպան, ես Հայ եմ, Քրիստոնեայ եմ, անիծեալ լինի Պարսից կրօն և ազգն, թող ինչ որ ցանկանաւ, մի՛ թափիր մեղաւորի արիւնը, Աստուած մեղաւորի դարձին է սպասում, մոլորեալ ոչխարին է որոնում, արձակիր զիս:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Ո՛վ է այդ բարբառն Հայու է, շողորորոր թիւնն և լեզուն Վասակին է, հազուստն Մոգի է, Պարսկի է:

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Քաջ Վարդան, բարեսիրտ Վարդան, անյիշատիկ Վարդան, Վասակն եմ ես, դու մի՛ լինիր ինձ վրէժխնդիր, խիղճս է իմ վրէժխնդիր, ձեր առ. մեղ արիւնն է ինձ վրէժխնդիր. Քրիստոնէական կրօնի սրբութիւնն է ինձ վրէժխնդիր, ապագայն է իմ վրէժխնդիր, երկինք և երկիր են ինձ վրէժխնդիր, եղբայրասպան Վայենն եմ ես, հազարաւոր արիւններ թափեցի փառասիրութեան կրիւք կուրացած, ինձ սպանողն Աստուծոյ զէմ կը գործէ, հրամայէ արձակել զիս, գնամ վանքերի մէջ ապաշխարեմ, լամ ու ողբամ մեղքերս, կամ գնամ իսպառ կոտորեմ պիղծ Մոգերին, ազատեմ Հայրենիք և կրօնը, որսւ կործանման պատճառ եղաք յիմարացած, հրամայեցէք, որ արձակեն զիս:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Համազասպան, այդ օձն, այդ չար իժն ինձ պարգե՞ բերիր, բաց թող հեռացուր, մի՛ թողուր որ իւր զգուելի ներկայութեամբը պղծէ այս քա-

Գ. Ա. Ր. Ե. Գ. Ի. Ն.

Ջաց վերջին ընկերներն, արձակիր այդ շողորոր աղուխուն, թող գնայ, թագաւորէ աւերակաց վերայ, դորա արիւնը մի՛ խառնիր մեր արեան հետ, դա արժան է ոչ Քրիստոնէութեան համար արիւն թափելու և ոչ իսկ մոգութեան, Աստուած է դորա վրէժխնդիրն. խնդրեմ, Համազասպան, լսիր իմ վերջին խնդիր, բաց թող այդ օձն:

Ո՛հ, բաց թողէք այդ իժն, դա արժան է Հայաստանի սուրբ հողի վերայ իւր պիղծ շունչը փշելու:

ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ:

(Գլուխը բռնելով վերջէն) Մի՛ խանգարէք վերջին ընկերներս ազգուայ դաւաճանի ներկայութեամբը, բաց թողէք դորան, որ Յազկերտի բարկութեան զոհուի, որ աշխարհին ծաղր ու ծանակ լինի:

Վ. Ա. Ս. Ա. Կ.

Ա՛հ, Հմայեակ, բարեսիրտ Հմայեակ, ես արժանի եմ այդ բոլոր յանդիմանութեան, բայց ներեցէ՛ք, ես Հայ եմ, Քրիստոնեայ եմ, օգնեցէ՛ք ինձ, որ հոգիս չկորչի դժոխքի մէջ, եթէ չկարենամ պսակ ստանալ, դէթ մեղքերս քաւեմ, արձակեցէ՛ք զիս:

Վ. Ա. Ր. Գ.

(Գլուխը բռնելով վերջէն) Մայրիկ, այդ ի՞նչ արեւն է, որ հոսում է ճակատիցդ և կուրծքիցդ:

ԴՍՏՐԻԿ:

Վարդանայ ինձ պարգեւած այս երկսայրի սուրս (շայտաւ) գետին փոքր դաւաճան Գաղիշոյ իշխանին, և ստացայ այս վերքս այդ օձից, (շայտաւ վառելով) առ սուրբ Վարդան, (բռնելով վառարանի ծոց) ես շատ զոհ եմ բաղդիցս, ես էլ կը գամ քեզ հետ, մեծ պատիւ և փառք է ինձ քաջի հետ ապրել, քաջի հետ մեռնել:

Վ. Ա. Հ. Ր. Ա. Մ.

(Բռնելով վառարանի ծոց) Տէր իմ Վարդան, մեք եթէ բաց թողունք այս սառած օձն, կրկին փնտրէ Հայրենեաց, փնտրէ մեր սուրբ Կրօնին, թող առկին Դատրիկի արեան զոհուի դա:

ԴՍՏՐԻԿ:

Ո՛չ, ո՛չ, Վահագն, իմ արիւնս այդպիսի դաւաճանի արիւն զոհ չէ պահանջում, բաց թողէք դորան, հերիք է մեր ընտանեկան խաղաղութեան վերջին ընկերներ խոռվէ:

Վ. Ա. Ր. Գ. Ա. Ն.

Բաց թողէք, դա էլ չէ կարող փնտրել եկեղեցւոյն. դա դժոխքի դրան պէս զարնեցաւ եկեղեցւոյ ամուր վիմի վերայ և փշրեցաւ:

ՀԱՄԱՐ ԶԱՍՊԵԱՆՈՒ

(Արտադրողի վանկի շնորհիւ) Հետագայի տղամեծաւալ խող:

ՎԱՍՍԱԿ

(Փոքր էնչ հետաւալով, ինչին) Փանք քեզ անմահ Միհր, ազատեցիր զիս, թագաւորութեանս օրը կը կանգնեմ քեզ մի փառաւոր մեհան Վաղարշապատի մէջ (կը գտնուի):

ՀԱՄԱՐ ԶԱՍՊԵԱՆՈՒ ԳԱՐԵԳԵՆ

(Ընկերս էն, երբն զինոր հոգեւոր զինուորի բարձրացնող էն իրան ծննդի վերայ): Փանք . . . քեզ . . . Տէր . . . Յի . . . սուս: (հոգեւոր հոգեւոր):

ԳՍՏՐԻԿ

(Վարդանի հոգեւոր) Բայ զիրկը Վարդան, ամուսնական սուրբ սերն մեզ միացրեց, Հայրենիք և Կրօն մեր նպատակն օրհնեց, մահը թող կիքէ մեր միութիւնը մի գերեզմանի մէջ, տուր ձեռքդ Վարդան, (Վարդանի յետին բռնելով հոգեւոր էն արդի վերայ) զուրս կորզիր այդ նեւն:

ՎԱՐԳԱՆ

(Զան յետին զինուորի հոգեւոր պարանոց և աջ յետին բռնող էն) Հայր, այսպէս սիրեցէք Հայրենիք ու Եկեղեցին, այսպէս սիրեցէք ձեր ամուսիններ, Հայ ծնաք, Հայ աղբիւրք, Հայ մեռեալք, Կրօնի սրբութիւնը Հայութեան հոգի ընդունեցէք, եթէ ուզում էք միշտ գոյութեան մէջ մնալ, (Կորստի տալով էն) զոհ, քաղցր միութիւն . . . (հոգեւոր միութեան)

ԳՍՏՐԻԿ

Հայրենիք . . . Կրօն, Վարդան . . . Վարդ . . . Պատկ . . . Յիսուս (պէտք էր ինչ վարդանի):

ՎԱՐԳԱՆ

(Ընկերս է վարդանի և Կորստի լանջող վերայ) Ինչ էլ տեղ տուէք ննջելու . . . :

ՎԱՐԳԱՆ

(Մեծին) Մնայք . . . բար . . . հաւ . . . մեր քաջեր . . . խա . . . զա . . . զու . . . թիւն . . . ձեզ, Հա . . . յա . . . տան . . . քաղցր . . . հայր . . . յիք, ազգ . . . կրօն, փառք . . . քեզ . . . Տէր . . . ընկալ . . . Տէ . . . ր (կը գտնուի բռնելով էն ծածկի տակ):

ՀԱՄԱՐ ԶԱՍՊԵԱՆՈՒ ՎԱՀՐԱՄ ԵՒ ԶԻՆՈՐԲ

Աւագ, խաւարեցաւ Հայոց արեւ:

(Վարդանի կողմէ)

ՎԱՐԳԱՆ

— 33 —



ՏՊՈՒԱԾ ԵՆ

1. Համառօտ Գերականութիւն:
2. Քրիստոնէական վարդապետութիւն ընդարձակ, հանդերձ վկայութեամբք Ս. Գրոց, Գինն է 1 Բ-ԲԼԷ. 20 է-դէէ:
3. Ընդդիմախօսութիւն Ս. Վարդանայ ընդ Վասակայ, Գինն է 30 է-դէէ:
4. Ողբերգութիւն Ս. Վարդանանց զօրավարաց, Գինն է 60 է-դէէ:

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԼՏԲԱՍՏ ԵՆ

1. Հայոց Վարդեր եւ Փշեր, այսինքն իսկզբանէ անտի Հայ ազգութեան կամ եկեղեցւոյ պաշտպանող եւ վնասող երեւելի Հայոց կենսադրութիւն եւ ապագայի տուած վարդէ կամ քչէ պսակներ:
2. Համառօտ Քրիս. վարդապետութիւն, Դասադիրք լինելու յարմարութեամբ:
3. Հրանանդ ուսման Հայոց լեզուի նոր ոճով:
4. Ողբերգութիւն Սրբոց Ղէոնդեանց, 3 գործողութեամբ:
5. Ողբերգութիւն կամ եղերելի վախճան ուրացող Վասակայ, 3 գործողութեամբ:
6. Ողբերգութիւն Աբելի 3 գործողութեամբ:
7. Ողբերգութիւն Յովսէփայ զեղեցկի եւ Փառաւորութիւնն, 3 գործողութեամբ:
8. Կատակերգութիւն Սաւրի զիւղացի խաչագողների, 3 գործողութեամբ:
9. Կատակերգութիւն իմաստակ վարժապետի, սուտ Բժշկի եւ Ագահի կամ Հրաշափառ խայտառակութիւն, 4 գործողութեամբ:
10. Կատակերգութիւն Փաստաբանի, 3 գործողութեամբ:
11. Կատակերգութիւն բանտապետի, 2 գործողութեամբ:
12. Աղիւսակ 23 ամաց Օրացուցի:

Մեր Հասցէն է Ե Վաղարշապատ Ս. Գնաւէ:

8088

2013

